

STRAIPSNIAI

DARIUS BARONAS

Lietuvos istorijos institutas

JULIJONA – LIETUVOS DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO ALGIRDO ŽMONA IR JO VAIKŲ MOTINA

ANOTACIJA: Šis straipsnis – pirmasis Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Julijonos Algirdienės (†1392 03 17) biografinio tyrimo bandymas, paremtas kritiniu pirminių šaltinių nagrinėjimu. Juo taip pat siekiama užaštrinti moterų padėties pagonybės laikų Lietuvos visuomenėje refleksiją. Tyrimas atliktas taikant analitinį ir palyginamąjį istorijos šaltinių nagrinėjimo metodą, stengiantis kiek įmanoma griežčiau skirti vienalaikių šaltinių teikiamą informaciją nuo vėlesnės historiografinės tradicijos suformuotų įvaizdžių. Straipsnyje kvestionuojami šiuolaikinėje istoriografijoje ir mūsų dienų kultūrinėje atmintyje įsigalėję stereotipai apie didelę Julijonos politinę įtaką Lietuvos politiniame gyvenime. Tuo siekiama atkreipti dėmesį ir į istorinių šaltinių informacijos problemškumą, ir aiškiau apibūdinti pagonybės laikų Lietuvos politinės kultūros formuotus rėmus, brėžusius ribas valdančiosios dinastijos atstovių politiniam veikimui. Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama Algirdo ir Julijonos vedybų aplinkybių nušvietimo klausimui, apsiri- bojant jų bendro gyvenimo laikotarpiu iki Algirdo mirties 1377 m.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Julijona, Algirdas, Semionas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Maskva, Tverė, Rusia, moterys

ANNOTATION. This article is the first attempt of the biographic research of Grand Duchess Uliana Algirdienė of Lithuania (d. 17/03/1392), based on the critical analysis of primary sources. It is also aimed at pointing out the reflection of the role of women in the pagan Lithuanian society. The research was carried out by means of the analytical and comparative method of historical source analysis with a view to separate as distinctly as possible the information derived from

contemporary sources from the images imposed by later historiographic tradition. The article questions the stereotypes related to Uliana's great political power in Lithuania's political life that are well-established in modern historiography and present-day cultural memory. With this an attempt is made to draw attention to the problematic nature of information derived from historical sources as well as to more distinctly define the frames imposed by the political culture of pagan Lithuania which clearly marked the boundaries for the political activities of women representing the ruling dynasty. This article for the most part dwells on the issues related to the coverage of Algirdas and Uliana's marriage and the period of their married life up to Algirdas' death in 1377.

KEYWORDS: Uliana, Algirdas, Simeon, Grand Duchy of Lithuania, Moscow, Tver, Rus', women

Įvadas

Lietuvos didieji kunigaikščiai nuo seno domina senosios Lietuvos tyrėjus. Apie daugelį Lietuvos valdovų atlikta išsamių biografinių tyrimų, kurių rezultatai skelbiami ir akademinėje, ir mokslo populiarinimo literatūroje¹. Tai, kad Lietuvos valdovai matomi istorijos tyrimuose, yra ryškūs kultūrinėje atmintyje, nestebina. Juk pagonybės laikų (XIII–XIV a.) patriarchalinės Lietuvos visuomenės sąlygomis būtent kariai vyrai ir jų vadai (kunigaikščiai) atliko lemiamą vaidmenį Lietuvos politiniame gyvenime². Pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos šalyse bei Australijoje ypač išpopuliarėjo moterų istorijos tyrimai, tad stebina, kad Lietuvoje iki šiol nėra naujesnių šiuolaikinius mokslų kriterijus atitinkančių tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjama pagonybės laikų Lietuvos moterų socialinė padėtis ar politinė įtaka³. Džiugia išimtimi ga-

¹ P.vz., A. Kučinskas, *Kęstutis: Lietuvių tautos gynėjas*, Kaunas, 1938 (2-as leidimas, Vilnius, 1988); A. Nikžentaitis, *Gediminas*, Vilnius, 1989; E. Gudavičius, *Mindaugas*, Vilnius, 1998; A. Dubonis, *Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje (1268–1282)*, Vilnius, 2009; J. Nikodem, *Witold wielki książe litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków, 2013; *Lietuvos valdovai (XIII–XVIII a.): Enciklopedinis žinynas*, sud. V. Spečiūnas, Vilnius, 2008.

² Plg. H. Łowmiański, *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, t. 1, Wilno, 1931, s. 371–372.

³ Iš ankstesnių tyrimų minėtini: J. Jurginis, *Lietuvių šeima XIII–XIV amžiais, Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 1, Vilnius, 1958, p. 248–259; И. К. Лукшайте, *Об обычае двойного выкупа за женщину по литовскому праву, Советская этнография*, 1968, № 2, с. 114–120; V. Andriulis, *Teisinis šeimos turtinių santykių reguliavimas Lietuvoje XIII–XVI a., Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX (ser. Teisės istorijos studijos, t. 2)*, Vilnius, 1981, p. 79–102; I. Valikonytė, *Kai kurių I Lietuvos Statuto straipsnių, atspindinčių moterų padėtį, šaltiniai, Jaunųjų istorikų darbai*, 1976, t. 1, p. 29–40. Didžioji dalis naujesnių tyrimų, skirtų nagrinėti socialinę moterų padėtį LDK, apima XVI–XVIII a., pvz.: I. Valikonytė, *Ar Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. moteris buvo pilietė, Lietuvos istorijos studijos*, 1994, nr. 2, p. 62–73; I. Valikonytė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorių teisė laisvai ištekti: realybė ar fikcija?, Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 147–157; R. Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*,

lime laikyti Alvydo Nikžentaičio 1996 m. tyrimą, nors ir jam akivaizdžiai stinga *lyginamosios* perspektyvos, kuri teiktų solidesnį pagrindą adekvačiau interpretuojant negausius ir prieštarigus duomenis apie moterų padėtį pagoniškos Lietuvos visuomenėje⁴. Mūsų temai artimi kitų istorikų medievistų darbai daugiausia susiję su Lietuvos valdovų dukromis, ištekintomis už užsienio kunigaikščių⁵.

Įprasti ir mūsų istoriografijoje jau seniai kone privalomais tapę istorikų pasiaiškinimai dėl XIII–XIV a. rašytinių šaltinių trūkumo primena, kad nors mūsų galimybės rasti atsakymus į daugelį įdomių klausimų apie į Lietuvą atitekėjusias nuotakas iš tiesų yra itin ribotos, tačiau ne visai beviltiškos. Todėl norint užaštrinti šio tyrimų lauko problemškumą, pirmiausia reikia pažymėti vieną paradoksą. Absoliuti dauguma pagonybės laikų Lietuvos moterų ir didžioji dalis netgi Lietuvos valdovų žmonių vėlesnėms kartoms liko bevardės! Apie jų egzistavimą dažniausiai galima spręsti tik iš to, kad Lietuvos didieji kunigaikščiai susilaukdavo palikuonių. Pasitaiko, kad net ir istoriografinės tradicijos dėka įsitvirtinęs moters vardas, atidžiau patyrinėjus, pasirodo esąs itin problemiškas, kaip kad nutiko Trakų kunigaikščio Kęstučio žmonos Birutės atveju⁶. Panašiai problemiška yra tapusi ir Gedimino dukters, visuotinai žinomos Aldonos vardu, tapatybė. Pasirodo, vardas „Aldona“ viso labo tėra Motiejaus Strykovskio kūrybos vaisius, kurį savo nemirtingais kūrniais plačiausiai išpopuliarino didysis lenkų poetas Adomas Mickevičius⁷. Ko gero, neatsitiktinai net ir legendinėje Lietuvos metraščių dalyje (XVI a.!) moterys ne vaidina praktiškai jokio vaidmens. Kunigaikštienė Pajauta labiausiai garsi tuo, kad jos garbei buvo pastatytas stabas. Tam nenurodoma jokia kita priežastis, išskyrus jos sūnaus Kukovaičio

Vilnius, 1999; J. Sarcevičienė, *Moterys, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2001, p. 397–412; V. Andriulis, *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė: Monografija*, Vilnius, 2003, p. 37 ir t.; J. Sarcevičienė, *Lietuvos didikės XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje: Portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius, 2005; N. Asadauskienė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdančiojo elito šeima XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (Aleksandro valdymo metų Ponų tarybos narių šeimų struktūra), *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, t. 55, p. 53–75; J. Kunsmānaitė, *Provisions for Widowhood in the Legal Sources of Sixteenth-Century Lithuania*, Kiel, 2015. Informatyvią Lietuvos istoriografijos apžvalgą pateikia J. Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje: Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius, 2005, p. 7–13. Taip pat žr. A. Butkuvienė, *Garsios Lietuvos moterys, XIV–XX a. pirmoji pusė*, Vilnius, 2007.

⁴ A. Nikžentaitis, *Nuo Daumanto iki Gedimino. Ikkrikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai* (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 5), Klaipėda, 1996, p. 26–29.

⁵ S. C. Rowell, *Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagan Lithuanian Dynastic Diplomacy, 1279–1423, Medieval Prosopography*, 1994, vol. 15, p. 1–77; A. Dubonis, min. veik., p. 123–124.

⁶ V. Ališauskas, *Kulto tradicija lokaliaje religinėje bendrijoje: Birutės atvejis, Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5, 2012, p. 9–24; I. Baranauskienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė Birutė: legendos ir faktai, *Kultūros barai*, 2013, nr. 4, p. 61–70, 95; nr. 5, p. 82–92, 95.

⁷ R. Witkowski, *Aldona, žmona Kazimierza Łokietkowica, królowa jakiej nie było, Scriptura custos memoriae: Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań, 2001, s. 597–599, 605–607.

meilę motinai⁸. Pagoniškos Lietuvos moterų anonimiškumo jūroje kaip du individualių bruožų turintys šviesuliai išsiskiria tik karaliaus Mindaugo (1253–1263) žmona Morta ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo (1345–1377) antroji žmona – Julijona, Tverės kunigaikščio Aleksandro Michailovičiaus (†1339) dukra. Pats bendriausias tokios informacijos prasiveržimo veiksnys – krikščioniškoji kultūra. Apie karalienę Mortą žinome ir iš Haličo-Voluinės metraščio⁹, ir iš Eiliuotosios Livonijos kronikos. Tačiau tik pastaroji perteikia Lietuvos karalienės vardą¹⁰. Nors Eiliuotajai Livonijos kronikai būdinga labai archajiška, ankstyvųjų viduramžių germanų epams būdinga pasaulėžiūra¹¹, vis dėlto ji buvo sukurta tuo metu, kai Vakarų Europos kultūroje klestėjo riterių romanai su jiems būdingu damos kultu. Tad tikriausiai neatsitiktinai būtent XIII–XIV a. riterių kultūros poveikiu Eiliuotosios Livonijos kronikos autoriui galima paaiškinti tai, kad jis išsaugojo antrosios Mindaugo žmonos vardą. Šiuo atžvilgiu Julijonai nepasisekė – neatsirado amžininko, kuris būtų ją apdainavęs. Ir vis dėlto ta aplinkybė, kad Julijona buvo kilusi iš krikščioniškos Rusios ir kunigaikščių giminės, lėmė, kad jos vardas buvo užfiksuotas rusų metraščiuose ir kituose istorijos šaltiniuose. Atitekėjus į Lietuvą Julijoną, lygiai kaip ir kitas Lietuvos valdovų žmonas, uždegė anonimiškumo šydas. Veltui jos vardo ieškotume tarp (negausių) Algirdo laikų Lietuvos istorijos šaltinių. Ir tik po Algirdo mirties, į sostą sėdus jos sūnui Jogailai, Julijona vėl, nors ir trumpam, pasirodė politinio gyvenimo arenoje. Dažniausiai manoma, kad būtent šiame savo gyvenimo etape Julijonai teko atlikti didžiausią vaidmenį Lietuvos istorijoje¹². Vis dėlto ir čia būtina atsargiai vertinti tam tikrų šaltinių informaciją ir naujųjų laikų historiografijos bei plačiajam skaitytojų ratui skirtos literatūros sugestijas¹³. Todėl svarbiausias šio straipsnio tikslas yra pastanga išsiaiškinti, koks buvo realus Julijonos vaidmuo Algirdo laikų Lietuvoje. O tarp svarbiausių užduočių reikia minėti bandymą nušviesti Algirdo ir Julijonos vedybų aplinkybes akcentuojant ne tik politinės istorijos, bet ir šeimos teisės bei papročių kontekstą. Taip pat svarbu išsiaiškinti, kiek realiai Julijona galėjo materialiai remti

⁸Список гр. Красинского, *Полное собрание русских летописей* (toliau – *ПСРЛ*), т. 17, Москва, 1965, ст. 233.

⁹*Галицько-Волинський Літопис. Дослідження. Текст. Коментар*, ред. М. Ф. Котляра, Київ, 2002, с. 84, 127. Daugiau apie Mortą žr. E. Gudavičius, *Mindaugas*, p. 147–150.

¹⁰*Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichnis und Glossar*, ed. L. Meyer, Paderborn, 1876 (antras leidimas, Hildesheim, 1963), eil. 3546, 3562, 3597 (neminint vardo), 6456, 6524, 6545–6586.

¹¹A. V. Murray, *The Structure, Genre and Intended Audience of the Livonian Rhymed Chronicle, Crusade and Conversion on the Baltic Frontier, 1150–1500*, ed. A. V. Murray, Aldershot, 2001, p. 247.

¹²A. Kučinskas, min. veik., p. 157; A. Nikžentaitis, *Nuo Daumanto...*, p. 29.

¹³I. Baranauskienė, *Kas buvo Kęstučio nužudymo organizatorius? Istorinis esė, Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, nr. 5, p. 180–186; I. Baranauskienė, *Istorinis detektyvas: kas nužudė Kęstutį, Lietuvos žinios*, 2013, spalio 18, p. 10–11, T. Baranauskas, I. Baranauskienė, *Viduramžių Lietuvos viešpačiai*, Vilnius, 2014, p. 67.

stačiatikių Bažnyčią Algirdo laikų Lietuvoje, nes jos, kaip ypatingos stačiatikių rėmėjos, vaidmuo istoriografijoje vis ataidi, nepateikiant jokių konkrečių argumentų. Svarbiu šio straipsnio siekiniu laikau pastangą atkreipti Lietuvos istorikų dėmesį į tuos stačiatikių Bažnyčios kanonų teisės šaltinius, kurie mūsų istoriografijoje vis dar yra beveik visai nematomi ir netiriami.

Moterų teisinės padėties kontekstas

Nors biografinio pobūdžio šaltinių yra mažai, tiek, kiek pasiekė mūsų laikus, leidžia Julijonos pasirodymą Lietuvos politinėje arenoje vertinti kaip išskirtinį reiškinį. Išskirtinumo įspūdį stiprina ta aplinkybė, kad, kaip seniai pastebėta, pagoniškoje (prūsų ar lietuvių) visuomenėje moters padėtis buvo, XIII a. krikščionių akimis žiūrint, beteisė¹⁴. Iš 1249 m. Christburgo taikos sutarties aišku, kad prūsai buvo įpratę žmonas pirkti, o jiems įprastas skyrybų paprotys krikščionių dvasininkams tiesiogiai siejosi su daugpatyste¹⁵. Kaip vergišką moters padėtį pagonių baltų (prūsų) visuomenėje apibūdina ir Vokiečių ordino kronikininkas Petras Dusburgietis¹⁶. Šiais atvejais nereikėtų sureikšminti krikščionių religinio priešiško pagonims veiksmo perteikiant („iškraipant“, „falsifikuojant“) jų socialinio gyvenimo tikrovę. Kraitis buvo įprastas vėlyvosios Antikos ir viduramžių Europos visuomenėse vedybų užmezgimo ir įgyvendinimo elementas, turėjęs įvairių variacijų ir teisinių sankcijų, anaipol neišnykęs ir krikščioniškoje Europoje¹⁷. Todėl nenuostabu, kad Christburgo taikos sutartimi leidžiama gyvuoti prūsų kraičio institutui kaip tokiam, tačiau draudžiama visa tai, kas prieštarauja santuokos sudarymo laisva valia principui¹⁸. Tai, pavyzdžiui, tėvo savo sūnui perkama nuotaka, sūnui mirus jo tėvui kaip paveldėjimo dalis atitenkanti pamotė ir pan. Prūsų, o tikriausiai ir kitų baltų kraštuose iki pat vėlyvųjų viduramžių užsilikę tokie papročiai jų gyvenamo meto krikščionis žeidė kaip nepriimtini

¹⁴J. Jurginis, I. Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktos amžiaus)*, Vilnius, 1981, p. 39–40.

¹⁵Plg. *Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*, Bd. 1/1: *Die Bildung des Ordensstaats*, hg. von R. Philippi, Königsberg, 1882, Nr. 218, S. 161. Taip pat žr. J. Jurginis, *Lietuvių šeima...*, p. 250–253.

¹⁶Petri de Dusburg *Chronicon terrae Prussiae*, ed. M. Töppen, *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. 1, Leipzig, 1861, p. 54.

¹⁷Daugiau apie tai žr., pvz., J. Goody, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, Cambridge, 1983, p. 20 ir t.

¹⁸Glaustai santuokos sudarymo principus viduramžių Europoje aptaria M. Michalski, *Coitus albo consensus, czyli co stanowi o ważności małżeństwa. Relacja z pewnej dyskusji z XI–XIII wieku, Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, pod red. J. Strzelczyka i J. Dobosza, Poznań, 2000, s. 159–166.

pagoniškos socialinės praktikos reliktai¹⁹. Kur kas labiau su pagoniškais papročiais susiję ir paprotinės teisės mažai saugomą be vyrų likusių moterų padėtį pagoniškoje Lietuvoje iliustruojantį atvejį XIII a. pradžioje užfiksavo Henriko Latvio Livonijos kronika: 50 moterų pasikorė, kai jas pasiekė žinia apie jų vyrų žūtį kunigaikščio Žvelgaičio karo žygio metu (1205)²⁰. Antra vertus, anaipol negalima teigti, kad pagoniškoje Lietuvoje moterys buvo visai beteisės ir niekam nerūpėjo. Šiuo požiūriu iškalbinga galime laikyti veikiausiai būtent iš paprotinės teisės kilusią nuostatą, pagal kurią už moters nužudymą, sumušimą ar įžeidimą būdavo reikalaujama dvigubai didesnės kompensacijos²¹. Vis dėlto šio dalyko nesiečiau su „moterų teisių“ sfera. Atsižvelgiant į tai, kad moterys būdavo vertingos ir svarbios visų pirma giminės praradimo ir ūkio priežiūros atžvilgiu²², dvigubos kompensacijos nuostatą siečiau visų pirma su aukštu moters ūkinio naudingumo koeficientu. Tai rodo, kiek moterys buvo vertingos vyrams, bet praktiškai nieko nesako apie tai, kiek moteris buvo svarbi politinėje (viešojo gyvenimo) sferoje. Ilgus amžius Europoje visuotinai galiojo įsitikinimas, kad vyrams priklauso viešoji sfera, teisingumo vykdymas ir valdymas, o moterims lieka klausyti savo vyrų, rūpintis namais ir auginti vaikus²³.

Mūsų istoriografijoje paprastai savaime suprantamu dalyku vis dar laikoma mintis, kad nuo seniausių laikų Lietuvoje gyvavo monogaminės šeimos. Kaip rodo naujausi tyrimai, ankstyvaisiais ir brandžiaisiais viduramžiais tiek Britų salose, tiek Skandinavijoje poligamija buvo plačiai paplitusi, o karaliai ar sritiniam valdovui turėti daug moterų (žmonų ir sugulovių) buvo svarbus prestižo ir politinės galios šaltinis²⁴. Tas pats galioja

¹⁹ H. Łowmiański, min. veik., t. 1, p. 382–384. Abejoju, ar našlių turtinę padėtį saugančias nuostatas galime traktuoti kaip prūsų paprotinės teisės atspindžius, mat reikia atsižvelgti į tai, kad ankstesniuose ir naujesniuose tyrimuose nebuvo ir nėra skiriama pakankamai dėmesio kanonų teisei, nors galimas jos poveikis ir paminimas. Plg. I. Valikonytė, Kai kurių..., p. 34–35; С. Лазутка, И. Валиконите, Имущественное положение женщины (матери, жены, дочери, сестры) привилегированного сословия по I Литовскому Статуту, *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 1976, t. 16 (sąs. 2), p. 83–84; V. Andriulis, Teisinis..., p. 80–83; J. Kunsmaitė, min. veik., p. 84–97. Bet plg. J. Karpavičienė, min. veik., p. 141–144; R. Juozapaitienė, Materialinės santuokos sudarymo sąlygos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki XVI a., *Teisė*, 2015, nr. 95, p. 71–78, 81.

²⁰ Heinrichi Chronicon Lyvoniae, ed. W. Arndt, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, t. 23, Hannoverae, 1874, p. 250; A. Nikžentaitis, *Nuo Daumanto...*, p. 27. Daugiau apie baltų praktikuotą savižudybės paprotį iš religijotyrinės ir lyginamosios perspektyvos žr. G. Beresnevičius, Savižudybė baltų kraštuose iki krikšto, *Proskyra*, 1993, nr. 4, p. 253–256; D. Baronas, D. Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010, p. 72–96.

²¹ И. К. Лукшайте, min. veik., p. 117.

²² Ten pat, p. 120.

²³ M. Gaude-Ferragu, *Queenship in Medieval France, 1300–1500*, tr. by A. Krieger, New York, 2016, p. 5.

²⁴ J. Rüdiger, *Der König und seine Frauen: Polygynie und politische Kultur in Europa (9.–13. Jahrhundert)*, (ser. *Europa im Mittelalter*, Bd. 21), Berlin, 2014. Plg. J. Goddy, min. veik., p. 41; E. van Houts, *Married Life in the Middle Ages, 900–1300*, Oxford, 2019, p. 204 ir t.

ir Kijevo Rusios atveju. Šiuo atžvilgiu ypač pagarsėjo Kijevo kunigaikštis Vladimiras (980–1015), kuris, kol nebuvo pasikrikštijęs, be keleto žmonių, turėjo šimtais skaičiuojamų sugulovių²⁵. Net ir po Rusios krikšto (988) daugpatystė ir konkubinatas dar ilgą laiką išliko gyvenimo faktų tarp įvairios socialinės padėties pasauliečių. Pasaulietinės vestuvės (be bažnytinių apeigų), kaip ir skyrybos vyro ar žmonos iniciatyva, taip pat buvo gana įprasti ilgus amžius gyvavę reiškiniai. Ten, kur Bažnyčios ir aukščiausios pasaulietinės valdžios bendradarbiavimas reiškėsi silpnai, kaip kad LDK stačiatikių žemėse, tokie reiškiniai nesunkiai stebimi net iki pat XVII a. pirmosios pusės²⁶.

Reikia pažymėti, kad moters padėtis visuomenėje, įvedus krikščionybę, nepasikeisdavo it burtų lazdele pamojus. Todėl net ir formaliai krikščioniškose, bet savo socialine ir politine sankloda bei tradicijomis skirtingose Vakarų Europos visuomenėse moters padėtis skyrėsi. Kaip antai, frankų karalius Karolis Plikasis (840–877), gerai žinodamas, kad valdovų žmonių statusas Anglijos Vesekso karalystėje ganėtinai žemas, specialiai pasirūpino tuo, kad už tenykščio karaliaus Etelvulfo (839–858) tekinama jo duktė Judita dar savo tėvų šalyje būtų patepta pašventintu aliejumi ir paskelbta karaliene²⁷. Kitaip nei IX a. Vesekse, kitoje Anglijos karalystėje, Mersijoje, tuo pat laikotarpiu karalienių statusas buvo ganėtinai aukštas – tai buvo susiję su monarchinės valdžios struktūrų nestabilumu, kai klanų varžytuvėse dėl valdžios moterys buvo tapusios svarbiu šios politinės kovos veiksnium²⁸. Kalbant apie pačias bendriausias vyraujančias tendencijas, pastebima, kad pradėdant XI a. net ir diduomenės moterų laisvės ir veikimo sfera Vakarų Europos šalyse palengva siaurėjo – toks griežčiau organizuotos visuomenės formavimasis laikomas veiksnium, vertusiu namų ūkio principais paremtas institucijas (tarp jų ir karaliaus / karalienės dvarą) trauktis į viešojo gyvenimo periferiją²⁹. Tad nors nėra jokio reikalo kvestionuoti pamatinių patriarchalinių politinių ir visuomeninių struktūrų (vyrų dominuojančios padėties) per visą mums rūpimą vėlyvųjų viduramžių laikotarpį (XIII–XV a.), vis dėlto reikia turėti omenyje, kad moterų padėtis iš dalies vyrų, o dar labiau kitų moterų atžvilgiu tiek Vakarų, tiek Rytų Europoje daugiausia priklausė nuo to, kokiam socialiniam sluoksniui viena ar kita dailiosios lyties atstovė priklausė. Įtakingos karalienės tikrai nebuvo vien savo vyrų šešėliai, jų neribojo vien šeimos priežiūros

²⁵ S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence of Rus, 750–1200*, London–New York, 1996, p. 190; В. В. Момотов, *Формирование русского средневекового права в IX–XIV вв.*, Москва, 2002, с. 172.

²⁶ J. Bardach, Świecki charakter zwyczajowego prawa małżeńskiego ludności ruskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego (XV–XVII wiek), *Czasopismo prawnohistoryczne*, t. 15, 1963, zes. 1, s. 89–90, 98, 145.

²⁷ P. Stafford, The King's wife in Wessex 800–1066, *Past & Present*, vol. 91, Issue 1, 1981, p. 3, 16–17.

²⁸ Ten pat, p. 4.

²⁹ P. Nash, *Empress Adelheid and Countess Matilda: Medieval Female Rulership and the Foundations of European Society* (ser. *Queenship and Power*), New York, 2017, p. 9–11 (ten pat pateikiama gausi temos literatūra).

rūpestis³⁰. Fiksuodami ir bendrąsias tendencijas, ir bendrai paėmus ne tokias jau ir retas išimtis, ruošiamo tyrimo lauką, kurį kultivuodami turime atsižvelgti ir į makroistorinio, ir į mikroistorinio lygmens veiksnius, kurių kaskart unikalios konsteliacijos praskleidimas kaip tik ir gali teikti adekvačią įžvalgą tiek į epochą apskritai, tiek į joje veikusius konkrečius žmones. Todėl fiksuodami, bendrai paėmus, nuo vyrų priklausomą ir daugiausia buitimi apribotą moterų vaidmenį pagoniškoje Lietuvoje, vis dėlto iš principo neneigiame galimybės, kad ir čia galėdavo atsirasti svarbių įtakingų moterų. Juk pirmoji vardu (nors ir ne visai savu) žinoma Lietuvos moteris Plikienė (t. y. Plikio žmona) yra paminėta išimtinai vyriškoje kompanijoje. 1219 m. sudarant sutartį tarp Lietuvos ir Haličo-Voluinės kunigaikščių, jai kaip našlei teko atstovauti savo mažamečiams kunigaikštiškos kilmės vaikams (sūnums)³¹. Jau dabar galime suformuluoti pamatinę prielaidą, kad ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio žmonos Julijonos reikšmę labiausiai nulėmė faktas, kad ji buvo Algirdo žmona ir jo vaikų motina³². Būtent tai, kaip jai, kaip Lietuvos valdovo vaikų motinai, sekėsi veikti ano meto Lietuvos tikrovėje, ir bus pagrindinis tolesnio tyrimo orientyras.

Algirdo ir Julijonos vedybos

Chronologija. Istoriografijoje nėra vieningos nuomonės dėl Algirdo ir Julijonos vedybų laiko. Dažniausiai nurodomi 1350 m.³³ Kartais – 1349 ar 1350 m.³⁴ Pasitaiko nuomonių, kad tai galėjo įvykti arba 1349/1350³⁵, arba 1350/1351 m.³⁶ Kartais nurodomi tiesiog

³⁰ Žr. D. Lett, *Hommes et femmes au Moyen Âge: Histoire du genre, XIIe–XVe siècle*, Paris, 2013, p. 164–171; W. Layher, *Queenhip and Voice in Medieval Northern Europe* (ser. *Queenhip and Power*), New York, 2010; M. Gaude-Ferragu, min. veik.

³¹ Галицько-Волинський Літопис, с. 84. A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*, Vilnius, 2005, p. 68.

³² Galima atkreipti dėmesį, kad net ir gilesnes istorines šaknis turinčiose ir labiau nei Lietuva išplėtotose Prancūzijos ir Anglijos monarchijose karalienių, kaip karališko rango vaikų motinos, vaidmuo buvo esminis: M. Gaude-Ferragu, min. veik., p. 72.

³³ Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa, 1933, s. 383–385; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław, 1999, s. 53; E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999, p. 127; А. Грыцкевич, Альгерд, *Великае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1, Мінск, 2005, с. 223; *Lietuvos istorija*, t. 3: D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Vilnius, 2011, p. 467.

³⁴ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma, 1978, p. 263.

³⁵ В. Пазднякоў, Ульяна Аляксандраўна, *Великае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск, 2005, с. 690.

³⁶ T. Wasilewski, *Trzy małżeństwa wielkiego księcia Litwy Olgerda. Przyczynek do genealogii Giedyminowiczów*, *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi*

1349 m.³⁷ ar net 1348 m.³⁸ Tokia įvairovė verčia ieškoti pirminių šaltinių, kurie, kaip įprasta sakyti, „yra seniai žinomi“. Esame įsitikinę, kad norint patikimai rekonstruoti politinę situaciją, nesvarbu, ar reikalas susijęs su daugelio amžių senumo, ar šiandienos įvykiais, būtina pasistengti nustatyti įmanomai tikslią įvykių chronologiją. Kalbant apie Algirdo ir Julijonos vedybas, juk vienokia politinė konsteliacija buvo 1349 m., kitokia – 1350 m. ar kitais metais.

Reikia pažymėti, kad žinių apie Algirdo piršlybas užfiksavo nemažai rusų metraščių – tai pirmas atvejis, kai LDK valdovo vedybiniam planams juose buvo skirta tiek daug dėmesio. Tai mini Rogožos, Trejybės, Simeonovo, Voskresenijos, Sofijos, Jermolino ir kt. metraščiai³⁹. Šie metraščiai reprezentuoja Šiaurės Rytų Rusios metraštinę tradiciją, o pavyzdžiui, Naugardo ar Pskovo metraščiuose apie tai nėra jokios žinios⁴⁰. Visi mūsų dienas pasiekę rusų metraščiai reprezentuoja sąvodus – daugiasluoksnius tekstus, sudarytus sukompilavus įvairiais laikotarpiais, įvairiuose regionuose ir skirtingose socialinėse aplinkose sukurtus naratyvinius kūrinius. Rusų metraščių tyrimai jau seniai tapo atskira istorinių tyrimų disciplina. Įvertinant juose pateikiamos informacijos tikslumą ir patikimumą, būtina nustatyti patikimiausią versiją. Ką tik minėta Algirdo ir Julijonos vedybų datavimo įvairovė kaip tik ir rodo tai, kad iki šiol vis dar nėra išsiaiškinta, kurių metraščių informacija mus dominančiu klausimu yra labiau patikima, o kurių – mažiau. Todėl turime pabrėžti, kad iš ką tik minėtų metraščių ypatingo dėmesio vertas Rogožos metraštis. Jis išliko XV a. vidurio rankraštyje (šiuo medžiaginiu aspektu – tai apskritai vienas seniausių metraštinų paminklų). Nors jis atspindi ir Maskvos, ir Tverės metraštinės tradicijas, būtent pastaroji jam suteikia ypatingą vertę⁴¹. Tyrėjai jau seniai yra atkreipę

w 50-letcie pracy naukowej, red. D. Gawinowa, Warszawa, 1991, s. 681; Э. К л ю г, *Княжество Тверское (1247–1485 гг.)*, перевод с немецкого А. В. Чернышова, Тверь, 1994, с. 167.

³⁷ Н. М. Карамзин, *История государства Российского*, книга первая, т. 1–4, Москва, 1988, ст. 139–140 (išn. nr. 351). Teodor Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 5: *Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą*, Wilno, 1839, s. 49. Н. П а с з к и е в и с з, *Wzrost potęgi Moskwy*, Kraków, 2000, s. 229; Ульяна Александровна, *Славянская энциклопедия. Киевская Русь-Москва*, т. 2, Москва, 2001, с. 560.

³⁸ В. С. Борзакоский, *История Тверского княжества*, Санкт-Петербург, 1876 (naujas leidimas, Тверь, 1994), с. 137.

³⁹ Rogožskij летописец, *ПСРЛ*, т. 15 (выпуск 1), ст. 59 (6857 m.); М. Д. Приселков, *Троицкая летопись: Реконструкция текста*, Москва–Ленинград, 1950, с. 370 (6857 m.); Симоновская летопись, *ПСРЛ*, т. 18, Санкт-Петербург, 1913, с. 97 (6857 m.); Летопись по Воскресенскому списку, *ten pat*, т. 8, Санкт Петербург, 1859, p. 215 (6858 m.); Ермолинская летопись, *ten pat*, т. 23, Санкт Петербург, 1910, p. 109 (6858 m.); Московский летописный свод конца XV века, *ten pat*, т. 25, Maskva–Leningradas, 1949, p. 177 (6858 m.).

⁴⁰ Новгородская четвертая летопись, *ten pat*, d. 1, leid. 1, Petrogradas, 1915, p. 279–280; *Псковские летописи*, выпуск 2, под ред. А. Н. Насонова, Москва, 1955, с. 99–100.

⁴¹ Daugiau apie Rogožos metrašį žr. Л. Л. Муравьева, Заметки о Рогожском летописце, *Источниковедение отечественной истории. Сборник статей*, 1984, Москва, 1986, с. 143–153. Mums nebuvo pasiekiamas naujesnis šios tyrėjos veikalas: Л. Л. Муравьева, *Рогожский летописец XV века*, Москва, 1998.

dėmesį į išskirtinę šio metraščio svarbą tiriant Rusios ir jos kaimynų istoriją XIV a.⁴² Mums taip pat svarbu pažymėti, kad Rogožos metraščio tekstinės medžiagos kūrėjas / kūrėjai buvo ypač gerai informuoti apie jų laikų įvykius LDK. Kaip antai, jame minima, kad Vokiečių ordino įsiveržimo į Lietuvą metu į nelaisvę buvo paimtas kunigaikštis Kęstutis (1361 m.), o kitais metais – jo sūnus, vadovavęs Kauno pilies gynybai⁴³. Svarbu pažymėti, kad tokių lokalinių Lietuvos įvykių, mūsų žiniomis, nemini joks kitas rusų metraštis⁴⁴. Tai tik dar kartą rodo ypatingą šio metraščio svarbą tiriant XIV a. Lietuvos istoriją, todėl ir tolesniame dėstyje jam skirsime pagrindinį dėmesį. Šioje atkarpoje mums labiausiai rūpi, kokiais metais Rogožos metraštyje datuojamos Algirdo piršlybos. Jos datuojamos 6857 m. nuo pasaulio sukūrimo⁴⁵. Šių metų straipsnį sudaro keturi įrašai, iš kurių trys pirmieji glaudžiai susiję su Lietuvos ir Maskvos kunigaikščiais (Algirdu, Karijotu, Liubartu ir Semionu) ir tik paskutinis ketvirtasis yra susijęs išimtinai su Maskva (pranešama, kad jos didžiajam kunigaikščiui gimė sūnus Michailas). 6857 m. straipsnis prasideda įrašu, kuriame pranešama, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas atsiuntė savo pasiuntinius į Maskvą, kad į laisvę būtų paleistas jo brolis Karijotas su savo bajorais. Antrajame įrašė pranešama, kad Voluinės kunigaikštis Liubartas atsiuntė savo bajorus piršlius pas Maskvos valdovą, kad jam duotų į žmonas savo seserėčią, Rostovo kunigaikščio Konstantino Vasiljevičiaus dukterį Olgą⁴⁶. Trečiajame įrašė pranešama, kad tais pačiais metais kunigaikštis Algirdas atsiuntė savo pasiuntinius pas Maskvos didįjį kunigaikštį su prašymu, kad jis savo svainę, Tverės kunigaikščio velionio Aleksandro dukterį Julijoną, ištekintų už jo. Visus šiuos lietuvių kunigaikščių prašymus Semionas patenkino. Taigi matome teminiu požiūriu glaudžiai susijusius įvykius, išdėstyti vienas po kito. Nustatyti jų tikslesnę chronologiją – ne pats lengviausias uždavinys. Padėtį komplikuoja ne tik tai, kad metraštininkas nepateikia tikslesnių chronologinių orientyrų (mėnesio, dienos ir pan.), bet ir seniai žinoma aplinkybė, kad Rusijoje iki pat 1700 m. metai buvo skaičiuojami nuo pasaulio sukūrimo, kuris, kaip tikėta, įvyko 5508 m. iki Kristaus gimimo. Naujųjų metų pradžia iki pat 1700 m. nesutapdavo su sausio 1 d., ji būdavo žymima arba pagal romėnišką (Julijaus), arba pagal Bizantijos kalendorių, t. y. naujieji metai prasidėdavo kovo 1 d. arba rugsėjo 1 d. Nesiplečiant apie papildomas senosios chronologijos proble-

⁴² Рогожский летописец, ст. 71–72 (6869/1361 м.), ст. 73 (6870/1362 м.). P.vz., В. А. Кучкин, Из истории генеалогических и политических связей московского княжеского дома в XIV в., *Исторические записки*, т. 94, 1974, с. 365.

⁴³ Рогожский летописец, ст. 71–72 (6869), ст. 73 (6870).

⁴⁴ Apie Rogožos metraštyje užfiksuotas Lietuvos istorijos žinias taip pat žr. Г. М. Прохоров, Избыточные материалы Рогожского летописца, *Вспомогательные исторические дисциплины*, т. 8, 1976, с. 197.

⁴⁵ Рогожский летописец, ст. 59.

⁴⁶ J. Tę g o w s k i, *Pierwsze pokolenia*, p. 238.

mas, reikia pastebėti, kad mums rūpimu laiko tarpsniu Rogožos metraštyje veikiausiai naudotas kovo datavimo stilius⁴⁷. Vadinas, Rogožos metraščio 6857 m. pervedus į mums įprastą kalendorių, tai būtų laikotarpis nuo 1349 m. kovo 1 iki 1350 m. vasario 28 d. Kaip minėta, 6857 m. straipsnyje aprašyti įvykiai yra glaudžiai susiję ir todėl labiausiai tikėtina, kad jie plėtojosi vienas po kito, be ilgesnių pauzių. Tad jeigu pirmasis įvykis – Karijoto vadavimas iš Maskvos nelaisvės – datuotinas po 1349 m. kovo 1 d., tai labiausiai tikėtina, kad ir Liubartas, ir Algirdas suspėjo per tuos pačius metus ir pasipiršti, ir išsikelti vestuves. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad paskutinė 6857 m. straipsnio žinia yra tiksliai datuota – rugsėjo 7 d. Maskvos valdovui Semionui gimė sūnus Michailas. Nors, bendrai paėmus, metraščiuose tais pačiais metais datuojami skirtingi įvykiai nebūtinai būdavo išdėstomi chronologiškai nuosekliai, tačiau šiuo atveju paskutinis pametinis įrašas (rugsėjo 7 d.) veikiausiai ir žymi chronologinę ribą (*terminus ante quem*), t. y. laiką, iki kurio įvyko ką tik minėti trijuose pirmuose 6857 m. straipsnio įrašuose aprašyti įvykiai. Šią nuomonę grindžiame visų pirma tuo, kad visi keturi 6857 m. įrašai glaudžiai susiję su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Semionu, ir todėl mums atrodo, kad rusų metraštininkui jo sūnaus gimimas buvo paskutinis dėmesio vertas įvykis, nutikęs tais pačiais metais. Mažai tikėtina, kad Karijoto vadavimas, Liubarto ir Algirdo piršlybos būtų užtrukusios iki pat 1350 m. pirmųjų dviejų mėnesių. Nors kaip tik pirmaisiais 1350 m. mėnesiais Algirdo ir Julijonos vedybas yra linkęs datuoti Janas Tęgowski⁴⁸. Jis specialiai nenagrinėjo skirtingų rusų metraščių teikiamos informacijos patikimumo klausimo, bet atkreipė dėmesį į tai, kad piršlybas 6857 ir 6858 m. datuojantys rusų metraščiai naudojo, atitinkamai, arba kovo, arba rugsėjo datavimo stilių (metų pradžia – rugsėjo 1 d.). Pastebėjęs, kad apie Algirdo piršlybas pranešama kovo stiliaus metų įrašo *pabaigoje*, jis manė, kad tai rodo į kovo stiliaus metų *pabaigą*, t. y. į 1350 m. pirmuosius du mėnesius, pervedus į mūsų kalendorių. Tačiau, antra vertus, nors ir pažymėjęs, kad rugsėjo stiliumi datuojamuose išrašuose žinia apie Algirdo vedybas yra pačioje metinio įrašo *pradžioje*, jis šios žinios atžvilgiu netaikė to paties principo, kokį taikė kovo stiliumi datuoti žiniai, t. y. nelaikė, kad Algirdo piršlybos turėtų būti datuojamos rugsėjo stiliaus metų *pradžioje*, t. y. 1349 m. rugsėjo 1 d. prasidėjusių metų *pradžioje*. Tačiau, mūsų nuomone, žinios apie Algirdo piršlybas išdėstymas rugsėjo stiliaus metinių įrašų *pradžioje* gerai dera su ką tik išdėstytais argumentais, kodėl Algirdo piršlybas reikėtų datuoti 1349 m. vasaros pabaiga – rudens pradžia. Reikia pabrėžti, kad joks metraštis ar koks nors kitas

⁴⁷Detaliai Rogožos metraščio chronologija ištirta iki XIV a. pradžios žinių: Н. Г. Гришина, *Хронология Рогожского летописца: Диссертация*, Москва, 2003. Savo nuomonę dėl kovo stiliaus vartojimo mums rūpimoje žinioje ir platesnėje atkarpoje grindžiame tuo, kad daugybėje pametinių įrašų nauji metai prasideda pavasarį, itin retai kada pirmieji konkrečių metų įrašai datuojami rugsėju. Plg. Рогожский летописец, ст. 41 (6829), ст. 45 (6837), ст. 46 (6839), ст. 52–53 (6848), ст. 54 (6850), ст. (6853) ir kt.

⁴⁸J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 53.

šaltinis nenurodo laiko, kada įvyko tikrosios Algirdo ir Julijonos vestuvės – juose kalbama tik apie piršlybas ir Julijonos „atidavimą“ Algirdui. Taigi mes, ko gero, jau niekada nesužinosime tikslaus laiko, kada Lietuvoje (tikriausiai Vilniuje) buvo iškeltos Algirdo ir Julijonos vestuvės. Vis dėlto nustačius labiausiai tikėtiną piršlybų laikotarpį (1349 m. vasaros pabaiga – rudens pradžia), manome, kad Algirdo ir Julijonos vestuvės Lietuvoje (Vilniuje) turėjo įvykti dar tų pačių metų rudenį, nedelsiant, kol prasidės vestuvėms nepalankus metas: 1349 m. Advento ar 1350 m. Gavėnios pasninkų laikotarpiai⁴⁹. Žinoma, pagoniui Algirdui pasninko disciplina negaliojo, tačiau to niekaip negalima teigti apie jo žmoną Julijoną. Sunku būtų įžvelgti kokias nors priežastis, kurios būtų Algirdą vertusios atidėlioti savo vestuves.

Politinės aplinkybės. Viduramžių Lietuvos istorijos tyrimuose retai sutariama dėl vieno ar kito įvykio vertinimo ir jo reikšmės. Ne išimtis ir Algirdo ir Julijonos vedybos. Ko jomis siekė suinteresuotos šalys? Šiam klausimui nemažai dėmesio skyrė dar Henrykas Paszkiewiczzius. Šio istoriko nuomone, Algirdas, savo valdymo pradžioje susidūręs su rimtais sunkumais įvairiuose užsienio politikos baruose, ir matydamas, kad atvira jėga nebus galima veikti prieš tarp totorių didelę įtaką turėjusį Maskvos valdovą Semioną, nutarė jo atžvilgiu imtis diplomatinių priemonių⁵⁰. Tokiai Algirdo laikysenai teigiamos įtakos galėjęs turėti ir jo brolis Liubartas, Voluinės kunigaikštis, kuris 1349 m. rudenį patyręs Lenkijos karaliaus Kazimiero III karinį smūgį, esą 1350 m. to paties Semiono prašė Rostovo kunigaikščio dukters Olgos (Agatos) rankos⁵¹. Galiausiai Algirdo ir Julijonos vedybose H. Paszkiewiczzius įžvelgė Lietuvos ir Tverės sąjungą, nukreiptą prieš Maskvą, nors tokią mintį grindė tik pačiais bendriausiais svarstymais ir abejotinu spėjimu, jog būtent Tverės didysis kunigaikštis Vsevolodas Aleksandrovičius (1346/47–1349/50), reaguodamas į jam priešišku tapusį Semioną, pasirūpino tuo, kad į avansceną būtų išstumta Julijona, „jau 1349 arba 1350 m. ištekėjusi už paties Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo“⁵². Mūsų nuomone, taip teigdamas minėtasis istorikas pateikė perteklinę interpretaciją ir tuo pačiu – savo paties gyvenamojo laikotarpio (XX a.) supratimą apie nuolatinį ir fundamentaliu priešišku paženklintą tarptautinių santykių prigimtį⁵³.

Šiuolaikinių Baltarusijos istorikų nuomonės įvairios. Manoma, kad Maskvos didysis kunigaikštis Semionas per Julijoną norėjo daryti įtaką Tverės ir Lietuvos valdovų dva-

⁴⁹ Per pasninkų laikotarpius vestuvės buvo draudžiamos: Е. Н. Я р м о н о в а, *Правовое положение женщины на Руси в период с IX–XV век. Диссертация*, Ставрополь, 2004, с. 142.

⁵⁰ H. P a s z k i e w i c z, *Jagiellonowie*, s. 382–383.

⁵¹ Ten pat, p. 383.

⁵² H. P a s z k i e w i c z, *Wzrost potęgi Moskwy*, Kraków, 2000, s. 228. Plg. H. P a s z k i e w i c z, *Jagiellonowie*, s. 385.

⁵³ Toks požiūris buvo, o gal ir tebėra, plačiai paplitęs. Plg., pvz., Л. В. Ч е р е п н и н, *Образование Русского централизованного государства в XIV–XV веках*, Москва, 1960, с. 540–541.

rams⁵⁴. Savo ruožtu Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas vedybas su Julijona norėjo panaudoti kaip priemonę išplėsti savo įtaką tarp Tverės kunigaikščių⁵⁵. Ką tik minėtos nuomonės per daug atitrūkusios nuo konkrečių šaltinių teikiamų duomenų ir paremtos bendro pobūdžio samprotavimais, kuriems, tą dalyką turime dar kartą pažymėti, konkrečių įvykių chronologija nelabai svarbi. Mūsų nuomone, geriau pagrįsta perspektyva yra ta, kuri leidžia į Lietuvos ir Maskvos santykius 1349–1350 m. žvelgti per taikos ir kompromisų ieškojimo prizmę, per daug nenuolstant nuo to meto šaltinių perteikiamos informacijos. Todėl verta vėl atkreipti dėmesį į Zenono Ivinskio pateiktą interpretaciją, kuri, nors ir turi sąlyčio taškų su H. Paszkiewicziaus požiūriu, kur kas didesnę dėmesį kreipia į konkrečių aplinkybių formuotą politinę situaciją, o tiesiogine Algirdo ir Julijonos vedybų priežastimi laiko Algirdo norą išvaduoti savo brolių Karijotą ir jo bajorus, kurie po nesėkmingos misijos pas totorius buvo perduoti Maskvos didžiajam kunigaikščiui Semionui⁵⁶. Edvardas Gudavičius taip pat akcentavo Lietuvos ir Maskvos valdovų kompromiso svarbą siekiant ką tik minėto tikslo: Algirdui atsisakius pretenzijų į Okos aukštupio žemes, jo brolis Karijotas ir kiti belaisviai buvo paleisti, o rastas sprendimas sutvirtintas užmezgant vedybinės giminystės ryšius⁵⁷. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad istorikai, bandydami paaiškinti praeities įvykius, juos neretai per daug racionalizuoja. Dažnai perteklinį racionalizavimą galima paaiškinti tuo, kad vėlesniems stebėtojams (tarp jų ir istorikams) būdingas retrospektyvus žvilgsnis, pasireiškiantis tuo, kad žinojimas apie vėlesnius įvykius (kurių patys veikėjai negalėjo numatyti) paveikia ankstesnių įvykių interpretavimą taip, kad jų seka atrodo kaip buvusi vienintelė galima ir neišvengiamai būtina. Todėl kalbėdamas apie Algirdo ir Julijonos vedybų aplinkybes būtent ir norėčiau atkreipti dėmesį į netikėtumo bei nuostabos momentą. Teigiu, kad Algirdas, siūsdamas savo brolių Karijotą pas Aukso ordos chaną Džanibeką (1342–1357), tikrai negalėjo iš anksto numatyti, kad Maskvos didžiojo kunigaikščio Semiono demagogija jį taip paveiks, kad Karijotas ir kiti Algirdo pasiuntiniai bus suimti ir išsiųsti į Maskvą. Būtent šis netikėtumas, iš anksto nenumatytas Semiono įsikišimas į santykius tarp Lietuvos ir Aukso ordos ir tapo svarbiausiu postūmiu, vertusiu ir Liubartą, ir Algirdą ieškoti susitarimo ir būdų užmegzti vedybinę sąjungą su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Semionu Išdidžiuoju. Pradžią tolesniems įvykiams davė Lietuvos ir Maskvos valdovų 1349 m. pavasarį – vasarą rastas kompromisas, kai iš nelaisvės Maskvoje buvo paleistas Karijotas ir jo bajorai. Taikių santykių su Maskva reikalingumą Lietuvai sąlygojo ir platesnis tarptautinių santykių kontekstas: 1349 m. pradžioje Lenkijos karalius Kazimieras III (1333–1370)

⁵⁴ В. Пазднякоў, *min. veik.*, p. 690.

⁵⁵ А. Грыцкевіч, *min. veik.*, p. 223.

⁵⁶ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma, 1978, p. 263.

⁵⁷ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 127.

ir totorių chanas Džanibekas sudarė prieš Lietuvos kunigaikščius nukreiptą susitarimą, todėl susigiminiuoti su ypač gerus santykius su totoriais palaikančiu Maskvos valdovu buvo labai pragmatiška⁵⁸. Todėl mes teigiame, kad tiesioginė Algirdo ir Julijonos vedybų priežastis, žvelgiant iš Lietuvos kunigaikščių stovyklos, buvo taikių santykių su Maskva užsitikrinimas ir užtvirtinimas, kuris tuo konkrečiu metu buvo ypač naudingas Lietuvos santykių su lenkais ir totoriais kontekste.

Savo ruožtu, ir Maskvos kunigaikščiui taikūs santykiai su Lietuva buvo parankūs. Vokiečių istoriko Ekehardo Kliugo manymu, išleisdamas Julijoną už Algirdo Maskvos didysis kunigaikštis Semionas siekė trijų tikslų: sumažinti įtampą santykiuose su Lietuva, sustiprinti Tverės kunigaikščio Aleksandro Michailovičiaus palikuonių (Aleksandrovičių) draugiškus santykius su Maskva ir politiškai izoliuoti tuometinį Tverės didįjį kunigaikštį Vasilijų Michailovičių (1349/50–1368)⁵⁹. Aleksandrovičiams palaikant draugiškus santykius ir su Lietuva, ir su Maskva, Tverės didysis kunigaikštis Vasilijus negalėjo imtis jokių iniciatyvų, nukreiptų prieš Maskvą. Kurį laiką tokia padėtis, panašu, tenkino visas susijusias puses. Tarp pusiausvyra tarp skirtingų Tverės kunigaikščių šakų išsilaikė iki 1352/1353 m.⁶⁰ Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad pastaruoju metu paaiškėjo, jog Maskvos kunigaikščių pradininko Danilo Aleksandrovičiaus (†1304) žmona tikriausiai buvo kaip tik Haličo kunigaikščio Levo Danilovičiaus (†1299/1300) duktė⁶¹. Todėl Semionui jo giminystės ryšys su Haličo-Voluinės Riurikaičiais galėjo tapti pakankamai svarbiu veiksmu, skatinusiu reaguoti į tai, kas vyko Pietvakarių Rusios žemėse. Taip pat pažymėtina, kad Algirdas ir Semionas buvo svainiai – šis buvo vedęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino dukterį Aigustę (†1345)⁶². Apibendrinant ką tik pateiktus duomenis ir visas svarbesnes aplinkybes, galima teigti, kad Algirdo ir Julijonos vedybas reikia traktuoti visų pirma per viduramžių epochai įprastą vedybų sudarymo tikslą – siekti taikos ir susitaikymo tarp susikivirčijusių giminių. Tokiu atveju Julijonai priskirtume „taikos brokerės“ vaidmenį, kurio analogų gausu viduramžių Europos istorijoje⁶³.

⁵⁸ Plg. A. A. Горский, *Москва и Орда*, Москва, 2000, с. 74–75.

⁵⁹ Э. К л ю г, min. veik., p. 167.

⁶⁰ Ten pat, p. 168–169. Detaliau apie XIV a. vidurio ir antrosios pusės Maskvos ir Lietuvos santykius žr. Б. Н. Ф л о р я, *Борьба московских князей за смоленские и черниговские земли во второй половине XIV в.*, *Проблемы исторической географии России*, вып. 1: *Формирование государственной территории России*, Москва, 1982, с. 58–76.

⁶¹ А. А. Горский, *О династических связях первых Московских князей, Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2018, № 4 (74), с. 43–47.

⁶² Apie šias ir kitas Maskvos kunigaikščių giminės vedybas žr. В. А. К у ч к и н, *Московские Рюриковичи (генеалогия и демография)*, *Исторический вестник*, т. 4, 2013, с. 14.

⁶³ Žr., pvz., J. В о s s y, *Christianity in the West: 1400–1700*, Oxford, 1985, p. 20; M. G a u d e - F e r r a g u, min. veik., p. 91–93.

Pateikę argumentus, kodėl Algirdo ir Julijonos vedybos turėtų būti datuojamos 1349 m. rudeniu, norime pabrėžti, mūsų požiūriu, labiausiai tikėtiną nuomonę, kad jos įvyko *iki*, bet ne *po* Lenkijos karaliaus Kazimiero III invazijos į Raudonosios Rusios žemes 1349 m. lapkričio mėnesį. Todėl vertinant politinę situaciją 1349 m. pavasarį–rudenį, Liubarto ir Algirdo vedybos atrodo kaip dalis didesnio politinio žaidimo, kuriame Lietuva, Aukso orda ir Maskva ieškojo bendrų sąlyčio taškų. Nors tai vertėtų iširti detaliau, jau dabar akivaizdu, kad sudarant Algirdo ir Julijonos vedybas Lietuvos ir Tverės santykiai buvo tik antraeiliai, pasireiškę tuo, kad dar iki jų Lietuvos ir Tverės kunigaikščių giminės nebuvo visiškai svetimi: kaip antai, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino dukterį Mariją apie 1320 m. buvo vedęs kunigaikštis Dmitrijus Michailovičius (†1326)⁶⁴. Tačiau vedybų sudarymo metu Julijona neturėjo tokių kraujo giminaičių, kurie Algirdui būtų imponavę kaip dėmesio verti sąjungininkai ar bendradarbiai. Juk Julijonos tėvą dar 1339 m. nužudė totoriai, o pati Tverės kunigaikščių giminė tuo metu išgyveno vidiniais nesutarimais paženklintą laikotarpį, dėl kurių šios kunigaikštystės reikšmė buvo aiškiai sumenkusi⁶⁵. Tad Algirdą, panašiai kaip ir jo brolių Liubartą, skubėti vesti skatino nestabili ir sunkiai nuspėjama padėtis Pietvakarių Rusijoje. O Maskvos didžiojo kunigaikščio Semiono įsikišimas ir jo turėta įtaka Aukso ordoje vertė su juo užmegzti vedybinę sąjungą, kas ir buvo padaryta Liubartui ir Algirdui vedus savo žmonas, atitinkamai, Olgą ir Julijoną. Algirdo ir Semiono svainystė buvo atnaujinta. Iš esmės taikingi santykiai tarp Lietuvos ir Maskvos išsilaiškė iki pat Semiono mirties 1353 m. balandį. Tveriška Julijonos kilmė tapo palankia aplinkybe užmegzti bendradarbiavimą tarp Lietuvos ir Tverės kur kas vėliau ir visai kitomis XIV a. septintojo dešimtmečio aplinkybėmis. Tačiau ir šį bendradarbiavimą lėmė bendri prieš Maskvą nukreipti interesai, bet ne pats Algirdo ir Julijonos vedybų faktas.

Bažnytinis veiksnys. Algirdo ir Julijonos vedybų klausimo trapumą (tuo metu galima Algirdo vestuvių variantiškumą) atskleidžia dar viena aplinkybė. Gavęs Algirdo prašymą, Semionas nusprendė pasikonsultuoti su Kijevo ir visos Rusios metropolitu Teognostu (1328–1353), ir tik gavęs jo pritarimą, sutiko išleisti savo svainę Julijoną už Lietuvos valdovo. Pats Semionas ne itin gerbė Bažnyčios kanonus – savo trečią žmoną Mariją (Julijonos seserį) vedė slapta nuo bažnytinės vyresnybės (1347 m.). Dėl to kilo konfliktas, kurį teko spręsti Konstantinopolio patriarchui⁶⁶. Šeimos ir santuokos teisė daugiausia

⁶⁴ J. Tę g o w s k i, *Pierwsze pokolenia*, s. 162–163. Detaliau apie to meto Lietuvos ir Tverės santykius žr. Э. К л ю г, min. veik., p. 126–128.

⁶⁵ Apie Aleksandro Michailovičiaus nužudymą žr. Н. С. Б о р и с о в, *Политика московских князей: конец XIII – первая половина XIV века*, Москва, 1999, s. 314–318. А. А. Г о р с к и й, *Москва...*, s. 64–65.

⁶⁶ Рогожский летописец, ст. 57. Э. К л ю г, min. veik., p. 164; Н. П а s z k i e w i c z, *Wzrost potęgi*, s. 226–227; Н. С. Б о р и с о в, *Московские князья и русские митрополиты XIV века*, *Вопросы истории*, 1986, № 8, с. 36–37.

buvo Bažnyčios žinioje, kurios hierarchai, spręsdami konkrečius atvejus, vadovavosi tuo metu veikusia kanonų teise. Kalbant apie Algirdo ir Julijonos santuokos sudarymo problemiškumą, ko gero, kebliausias dalykas buvo ne tai, kad esant gyvai Aigustei Semionas ir Algirdas buvo (o tam tikra prasme ir liko) svainiai. Problemos svorio centras glūdėjo kitur. Juk stačiatikių Bažnyčia rezervuoti ir nepalankiai, nors ir ne taip griežtai kaip ankstesniais amžiais, traktuodavo antrąją santuoką, net jeigu ją sudarydavo našlys arba našlė. Trečia santuoka dar iš bėdos toleruota, bet ketvirta kuo griežčiausiai (nuo 920 m.) drausta, nes ji laikyta kiaulystei artimu dalyku⁶⁷. Tad tikriausiai vengdamas dar vieno tikėtino nesusipratimo, šį kartą Maskvos didysis kunigaikštis Semionas nutarė pasikonsultuoti su metropolitu, nes jam negalėjo būti nežinoma, kad Algirdo vedybų reikalas kėlė ne tik politinio, bet ir moralinio pobūdžio keblumą. Ne tiek antroji Algirdo santuoka, kiek ta aplinkybė, kad Algirdas buvo pagonis, turėjo būti didžiausias galvosūkis⁶⁸. Stačiatikių Bažnyčia, absoliuti dauguma jos tikinčiųjų juk ypač nepalankiai traktavo stačiatikių santuokas su kitatikiais (nesvarbu, ar reikalas būtų susijęs su monoteistinių, ar politeistinių religijų atstovais)⁶⁹. Reikia pažymėti, kad palyginti gausioje literatūroje, kurioje nagrinėjama Rusios arba vėlesnės Rusijos šeimos teisė, tikiybiniu aspektu mišrių santuokų draudimas yra tiesiog konstatuojamas, tačiau specialiai ši problema, kiek mums yra žinoma, vis dar nėra tirta. Apsiribojama pastebėjimu, kad tokio pobūdžio draudimai negaliodavo Rusios valdančiosios dinastijos atstovams, kurie XI–XIII a. megzdavo plačius dinastinius ryšius su Europos katalikiškų dinastijų atstovais⁷⁰. Arba tiesiog teigiama, kad tikiybiniu požiūriu mišrių santuokų draudimas negaliojo netikintiesiems (t. y. pagonims)⁷¹.

⁶⁷ Apie Bizantijoje dėl ketvirtos santuokos X a. pradžioje kilusias kontroversijas ir su tuo susijusių įstatymų leidybą žr. N. O i k o n o m i d e s, Leo VI's legislation of 907 forbidding fourth marriages: an interpolation in the 'Procheiros nomos', *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 30, 1976, p. 175–193. Daugiau apie stačiatikių Bažnyčios šeimos sampratą žr. J. M e y e n d o r f f, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York, 1983, p. 196–199; B. B. M o m o t o v, min. veik., p. 174; B. Ю. Л е щ е н к о, *Русская семья (XI–XIX вв.): Монография*, Санкт-Петербург, 2004, c. 166, 169–173; B. Цыпин, min. veik., p. 674–675.

⁶⁸ H. P a s z k i e w i c z, *Jagiellonowie...*, s. 384. Tai, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas iki mirties išliko pagonis, įrodyta seniai. Žr., pvz., R. M a ž e i k a, Was Grand Prince Algirdas a Greek Orthodox Christian, *Lituanus*, vol. 33, 1987, p. 35–55. Nepaisant to, tarp Lietuvos rytų kaimynų vis dar gajus mitas, esą Algirdas bus priėmęs stačiatikybę mirties patale.

⁶⁹ Išimčių pasitaikydavo tik tarp valdančiosios dinastijos atstovų, bet net ir po to, kai 1721 m. buvo leistos tam tikros išimty, mišrias santuokas plačioji visuomenė vertindavo nepalankiai. Žr. I. Ž u ž e k, *Kormčaja Kniga: Studies on the Chief Code of Russian Canon Law*, Roma, 1964; H. Л. П у ш к а р е в а, *Женщины Древней Руси*, Москва, 1989, c. 75–76; B. Ю. Л е щ е н к о, min. veik., p. 178–179. Apie konfesiniu požiūriu mišrių santuokų leidimo 1721 m. aplinkybes ir tolesnes Rusijos imperijos valdžiai kildavusias problemas žr. P. W e r t h, Empire, religious freedom, and the legal regulation of “mixed” marriages in Russia, *The Journal of Modern History*, vol. 80, 2008, No. 2, p. 304 ir t.

⁷⁰ P l g. E. H. Я р м о н о в а, min. veik., p. 141.

⁷¹ B. B. M o m o t o v, min. veik., p. 173. P l g. B. Цыпин, *Каноническое право*, Москва, 2009, c. 688–691. Lietuvoje šią problematiką palietė R. J u o z a p a i t i e n ė, min. veik., p. 80.

Rusioje, kaip ir kitose Europos šalyse, šeimos teisė priklausė visų pirma Bažnyčios kompetencijai. Santuokai sudaryti neleistini giminystės laipsniai, santuokinė neištikimybė, skyrybų klausimai ir panašūs dalykai būdavo sprendžiami remiantis bažnytinės teisės sistema, kurią formavo keletas svarbiausių šaltinių. Pirmiausia minėtina įvairių redakcijų „Vairininko knyga“ (*Кормчая книга*), kurioje esančias šeimos teisės nuostatas savo ruožtu daugiausia formavo Bizantijos teisės rinkinių, tokių kaip „Ekloga“ (VIII a.) ir „Prochironas“ (IX–X a.), atitinkami skyriai⁷². „Eklogoje“ postuluojuama, jog sužadėtvės ir vestuvės sudaromos tik tarp krikščionių (stačiatikių / tikratiškių) – taip šiame reikalavime atsispindi 692 m. įvykusio Trulo (arba *Quinisexto*) Susirinkimo 72 kanonas, draudžiantis krikščionims tuoktis su eretikais⁷³. Iš „Prochirono“ turinio matyti, kad šiame teisės sąvade beveik visas dėmesys skiriamas tarp krikščionių (stačiatikių / tikratiškių) sudaromoms santuokoms, todėl nenuostabu, kad draudžiamų santuokų kategorijoje aptariamoms kliūtys, kylančios dėl artimos giminystės. Kad santuokos su kitatikiais buvo nepriimtinas dalykas, išaiškėja iš straipsnio, kuriame nurodoma grąžinti sužadėtvėjų dovaną tuo atveju, jei sužadėtiniai prieš susižadėdami nežinojo, kad jie priklauso skirtingo tikėjimo bendruomenėms (tokiu atveju ir sužadėtvės turėjo būti atšauktos)⁷⁴.

Taip pat minėtini Rusios bažnytinės teisės sričiai priskiriami iš daugelio redakcijų žinomi „Vladimiro Statutas“ (*Устав князя Владимира*) ir „Jaroslavo statutas“ (*Устав князя Ярослава*). Mums rūpimu aspektu ypač svarbus pastarasis šaltinis, Rusios (o vėliau iš dalies ir LDK) žemėse atlikęs dalinį šeimos teisės kodekso vaidmenį⁷⁵. Susipažinus su šiais šaltiniais, mums pavyko kai ką išsiaiškinti. „Vladimiro Statute“ pažymima, kad tarp

⁷² Apie „Vairininko knyga“ mums rūpimu aspektu žr. Я. Н. Шапов, *Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI–XIII вв.*, Москва, 1978, c. 9–10, 49–51, 73–74. Apie Romėnų / Bizantijos teisės įtaką Rusioje taip pat žr. F. Feldbrugge, *Law in Medieval Russia* (ser. *Law in Eastern Europe*, vol. 59), Leiden–Boston, 2009, p. 70–94. Dėl „Prochirono“ datavimo (907 m.) žr. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan et al., New York–Oxford, vol. 3, 1991, p. 1725.

⁷³ S. Trianos, *Byzantine Canon Law to 1100, The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, ed. by W. Hartmann and K. Pennington, Washington DC, 2012, p. 130. Taip pat žr. *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos' V.*, hg. von L. Burgmann (*Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte*, Bd. 10), Frankfurt am Main, 1981, S. 168 (§1.1.), 170 (§2.1). Trulo Susirinkimo sprendimas: *Discipline Generale Antiqua (IIe–IXe s.)*, t. 1/1: *Les canons des conciles oecuméniques*, ed. P.-P. Joannou, Roma, 1962, p. 209–210 (§72). Santuokos tarp krikščionių ir eretikų buvo draudžiamos jau Laodikėjos sinodo (prieš 380 m.) nutarimais: H. O h m e, *Sources of the Greek Canon Law to the Quinisext Council (691/2): Councils and Church Fathers, The History of Byzantine and Eastern Canon Law*, p. 48. *Discipline Générale Antiqua (IIe–IXe s.)*, t. 1/2: *Les canons des Synodes Particuliers*, ed. P.-P. Joannou, Roma, 1962, p. 134–135 (§10), p. 143 (§31).

⁷⁴ *Ὁ Προχειρὸς νόμος. Imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron*, ed. K. E. Zachariae von Lingenthal, Heidelbergae, 1837, t. 1, 19 (sk. II, §3).

⁷⁵ Apie kunigaikščių Vladimiro ir Jaroslavo Statutus žr. Я. Н. Шапов, *Княжеские уставы и Церковь в Древней Руси XI–XIV вв.*, Москва, 1972, c. 178, 227–228. Apie šeimos teisę Rusioje taip pat žr. В. В. Момотов, *min. veik.*, p. 153–199.

įvairių Bažnyčios kompetencijai priklausančių šeiminių santykių aspektų yra ir toks, kuris susijęs su erezijos problema⁷⁶. „Jaroslavo Statuto“ straipsniai daugiausia susiję su baudžiamojo proceso dalykais (moters pagrobimas, išprievartavimas, garbės įžeidimas), santuokinės neištikimybės ir skyrybų atvejais⁷⁷. Šis teisės šaltinis žinomas iš šešių redakcijų, iš kurių seniausiomis laikomos Plačioji (XII a. antroji pusė – XIII a. pradžia) ir Trumpoji (XIV a. vidurys). Plačiosios redakcijos tekste yra nuostatų, kuriomis draudžiamos stačiatikių santuokos su judėjų ar musulmonų tikėjimo atstovais / atstovėmis⁷⁸. Atsiribojimą nuo kitatikių taip pat liudijo dar vienas Plačiosios redakcijos straipsnis, kuriuo stačiatikiams buvo draudžiama sėstis už bendro stalo su kitatikiais⁷⁹. O Trumpojoje redakcijoje tokių nuostatų nėra⁸⁰. Įdomu pažymėti, kad šios redakcijos atsiradimas siejamas su Algirdo ir Julijonos amžininkais: Maskvos didžiais kunigaikščiais Semionu ir Ivanu II bei metropolitais Teognostu ir Aleksijumi⁸¹. Nesiimame spręsti, kiek tokį pokytį nulėmė jų ir / arba jų bendradarbių patirtis ir požiūris į skirtingų tikėjimų žmonių santykius, nes apskritai manoma, kad Trumpoji redakcija geriau atspindi pirminį „Jaroslavo Statuto“ tekstą, nors ji yra vėlesnė negu Plačioji to paties šaltinio redakcija. Vis dėlto pats tokių nuostatų prieš bendravimą ir mišrias santuokas nebuvimas Trumpojoje redakcijoje yra gana iškalbingas. Tai rodo, kad mišrios santuokos būdavo galimos, ir kartais jos, kaip Algirdo ir Julijonos atveju, įvykdavo⁸². Tokie išimtiniai atvejai būdavo reti, nes jie prieštaraudavo Bažnyčios propaguojamai krikščioniškos santuokos absoliutaus unikalumo sampratai (santuoka kaip sakramentas)⁸³. Viduramžių Rusios sąlygomis jie iškildavo dažniausiai tik

⁷⁶ *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.*, сост. Я. Н. Щапов, Москва, 1976, с. 23, 38, 71.

⁷⁷ Ten pat, p. 86–88.

⁷⁸ *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.*, с. 88 (§19), 90 (§51) (pagrindinis Plačiosios redakcijos pogrupis); с. 95 (§ 20), с. 98 (§52), с. 98 (§54) (Archeografinis Plačiosios redakcijos pogrupis; šiam pogrupiui priklauso Avraamkos metraščių rinkinyje esantis „Jaroslavo Statuto“ tekstas: *Летописный сборник именуемый летописью Авраамки, ПСРЛ*, т. 16, Санкт-Петербург, 1889, ст. 268–270).

⁷⁹ *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.*, с. 89 (§49). Kai kurių komentatorių nuomone, toks draudimas nebuvo taikomas katalikams ar kitiems krikščionims, mat esą kol nebuvo prasidėjusi katalikiškos Europos atstovų agresija prie Šiaurės Vakarų Rusios žemes, tol Rusios stačiatikiams nebuvo būdingas priešškumas katalikams: *Российское законодательство X–XX веков*, т. 1: *Законодательство Древней Руси*, ответственный редактор тома В. Л. Янин, Москва, 1984, с. 206.

⁸⁰ *Жг. Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.*, с. 110–115.

⁸¹ Я. Н. Щапов, *Княжеские уставы и Церковь в Древней Руси XI–XIV вв.*, Москва, 1972, с. 243.

⁸² Kitas LDK istorijoje geriausiai žinomas pavyzdys – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro ir Maskvos kunigaikštytės Elenos santuoka. *Жг. G. M i c k ū n a i t ė, United in Blood, Divided by Faith: Elena Ivanovna and Aleksander Jagiellończyk, Frictions and Failures: Cultural Encounters in Crisis*, ed. by A. Bues, Wiesbaden, 2017, p. 181–200.

⁸³ Apie stačiatikių Bažnyčios šeimos sampratą žr. J. M e y e n d o r f f, min. veik., p. 196–199; В. Цыпин, min. veik., p. 656–661 ir t. Tiek stačiatikių, tiek katalikų Bažnyčia šeimos institutą bent jau nuo IV–V a. suvokė kaip sakramentinę tikrovę, tačiau skirtingai traktavo skyrybų ir naujų vedybų klausimą. Išskirtinė

tada, kai valdančiosios dinastijos atstovams prireikdavo užmegzti vedybines sąjungas. Mūsų nuomone, tokie ir panašūs keblumai būdavo išsprendžiami stačiatikių Bažnyčios atstovams pasirėmus gerai žinomu ir politinėje, teisinėje bei administracinėje praktikoje naudotu „ekonomijos“ (*oikonomia*) principu. Jis leisdavo, esant ypatingoms aplinkybėms, taikyti išimtis bendrųjų taisyklių atžvilgiu. Tai nebuvo paprastas oportunizmas, nes išimtyms turėdavo būti daromos atsižvelgiant į Bažnyčios misiją – rūpintis žmonijos išganymu⁸⁴. Todėl kaip tai būdavo suprantama konkrečių aplinkybių ir atitinkamų teisinių nuostatų kontekste, galėjo gerokai skirtis. Kaip antai, apaštalas Paulius juk neliepė krikščioniui vyrui ar krikščionei moteriai skirtis su savo ne krikščionių tikėjimo sutuoktine ar sutuoktiniu (plg. 1 Kor. 7:12–14). Tokiam požiūriui artimas Trulo Sinodo sprendimas, kuriame draudimas krikščionims tuoktis su eretikais buvo grindžiamas laiško autoritetu, bet kartu pripažįstamas netikinčiųjų sudarytų santuokų teisėtumas ir leidžiama išlaikyti santuokinį ryšį net ir tuo atveju, kai tik vienas iš sutuoktinių taps išvydusiu „tiesos šviesa“ ir papildys krikščionių Bažnyčios gretas⁸⁵. Panašų dalyką galime pastebėti ir Laodikėjos sinodo atžvilgiu. Draudimas tikintiesiems leisti savo vaikus už eretikų buvo sušvelnintas išlyga, kad tokios vedybos leistinos tokiu atveju, jei eretikai pažadėtų priimti tikrąjį tikėjimą⁸⁶.

Julijonos politinės įtakos klausimas. Algirdo laikai

Šis klausimas yra dalis didesnės pažintinės problemos: kokią politinę įtaką turėjo valdančiajai dinastijai priklausiusios moterys? Straipsnio pradžioje mūsų minėtas pagoniškos Lietuvos laikų moterų anonimiškumo reiškinys teikia pagrindą tokiai darbinei hipotezei: moterų vaidmuo politiniame pagoniškos Lietuvos gyvenime buvo menkas. Galima būtų teigti dar kategoriškiau, tačiau taip pernelyg skubotai užkirstume kelią

katalikų Bažnyčios laikyseną nusakančiais dalykais tapo santuokos neišardomumo ir naujų vedybų neleidimo principai. Plačiau apie tai žr. P. L. Reynolds, *Marriage in the Western Church: The Christianization of Marriage during the Patristic and Early Medieval Periods*, Boston–Leiden, 2001, ypač p. 63, 147–154, 219–225, 279–281, 384, 414–415.

⁸⁴ Apie patį „ekonomijos“ principą ir jo taikymą šeimos teisėje žr. J. Meendorff, min. veik., p. 88–90.

⁸⁵ *Discipline Generale Antique (IIe–IXe s.)*, t. 1: *Les canons des conciles oecuméniques*, p. 210 (§72). Galima pažymėti, kad tai nebuvo visuotinai visoje krikščionių Bažnyčioje prigijusi nuomonė. Kaip antai, dar Milano arkivyskupas šv. Ambraziejus argumentavo, jog kadangi Bažnyčia draudžia santuoką tarp krikščionio ir „netikėlio“, tokios santuokos nėra Dievo sujungtos ir todėl gali būti nutrauktos: P. L. Reynolds, min. veik., p. 151. Arkivyskupas rėmėsi tuo pačiu Apaštalo Pauliaus laišku (plg. 1Kor. 7:15).

⁸⁶ *Discipline Générale Antique (IIe–IXe s.)*, t. 1/2, p. 143 (§31).

tolesniems tyrimams, kurie vis dėlto galėtų ir turėtų vesti prie *tikslesnio* supratimo apie moterų vaidmenį Lietuvos politinėje kultūroje ilgos trukmės perspektyvoje, tarkim, XIII–XVI a. Todėl mėgindami apibūdinti Julijonos vaidmenį LDK, tikimės prisidėti prie ką tik minėtos problematikos išskleidimo.

Daugumoje rusų metraščių, kuriuos galime vertinti kaip vienalaikius šaltinius, duomenų apie Julijoną pateikiama nedaug. Po žinios apie jos ir Algirdo vedybas kita masiškai kartojama žinia yra dalis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo nekrologo, kuriame išvardijama, kad jis turėjo dvylika sūnų: 5 – su Vitebsko kunigaikštyte ir 7 – su Tverės kunigaikštyte⁸⁷. Daugumoje metraščių šia proga Julijonos vardas nenurodomas, bet tai vargu ar galima vertinti kaip šių tekstų autorių prasto informuotumo ženklą⁸⁸. Algirdą ir Julijoną galime laikyti vaisingiausia valdovų pora senosios Lietuvos istorijoje – jie susilaukė ne mažiau kaip penkiolikos vaikų: aštuonių dukterų ir septynių sūnų⁸⁹. Algirdo ir Julijonos vaikų seka įspūdinga: 1. Kena (*ap. 1351 – †1367), 2. Eufrosinija (*ap. 1352–†1405/06), 3. Skirgaila (*ap. 1354 – †1394), 4. Kaributas (*ap. 1355 – †po 1404), 5. Teodora (*ap. 1355–?), 6. Lengvenis (*ap. 1356 – †1431), 7. Elena (*ap. 1357/1360 – †1437), 8. Jogaila (*ap. 1362 – †1434), 9. Marija (*ap. 1363–?), 10. Karigaila (*ap. 1364/67 – †1390), 11. Aleksandra (*ap. 1368/70 – †1434), 12. Kotryna (*ap. 1369/74 – †1422 arba vėliau), 13. Vygantas (*ap. 1372 – †1392), 14. Švitrigaila (*ap. 1373 – †1452), 15. Jadvyga (*ap. 1375 –?). Gali būti, kad Algirdas ir Julijona turėjo dar vieną, anksti, iki 1382 m. mirusį sūnų Mingailą⁹⁰. Nors Julijonos gimimo metai nėra žinomi, bet spėjami 1331-iejį atrodo tikėtini⁹¹. Tad tekėdama už Algirdo ji buvo maždaug 18 metų amžiaus ir paskui 25 metus be ilgesnių pertraukų turėjo būti beveik nuolat nėščia ir gimdyti vaikus. Tais laikais didelis vaikų mirtingumas net valdovų šeimose buvo įprastas dalykas, o Algirdui ir Julijonai, panašu, kad tokių netekčių, jei jų buvo apskritai, pasitaikydavo itin retai, tad

⁸⁷ М. Д. Приселков, *Троицкая летопись*, с. 402; Рогожский летописец, ст. 117; Симеоновская летопись, с. 118; Летописный сборник именуемый летописью Авраамки, *ПСРЛ*, т. 16, с. 103; Новгородская четвертая летопись, ten pat, t. 4, d. 1, leid. 1, Petrogradas, 1915, p. 306; Новгородская четвертая летопись, ten pat, leid. 2, Leningradas, 1925, p. 481; Новгородская Карамзинская летопись, ten pat, t. 42, Sankt Peterburgas, 2002, p. 137. Rusijos ir Lietuvos metraščių žinias apie Algirdo vaikus yra gretinęs ir nagrinėjęs T. Wasilewski, *Trzy małżeństwa wielkiego księcia Litwy Olgierda*, s. 673–676.

⁸⁸ Išvardijant Algirdo sūnus Julijonos vardą mini: Тверской сборник, *ПСРЛ*, т. 15, ст. 436. Московский летописный свод конца XV века, ten pat, t. 25, p. 219; Летопись по Воскресенскому списку, ten pat, t. 8, p. 25. Pastaruosiuose dviejuose metraščiuose pažymima, kad Julijona buvo Tverės kunigaikščio Michailo Aleksandrovičiaus sesuo.

⁸⁹ J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 56.

⁹⁰ Ten pat, p. 56, 147–148.

⁹¹ Ульяна Александровна, *Славянская энциклопедия*, т. 2, с. 560. Mūsų manymu, Tverės kunigaikščio Aleksandro išlydėjimo iš Tverės pas totorius ir jo palaikų sutikimo aprašymai (1339) yra ankstyviausi metraštiniai įrašai apie įvykius, kuriuose dar visai jaunutė Julijona jau turėjo dalyvauti: Рогожский летописец, ст. 49–51.

akivaizdu, kad Julijona buvo fiziškai ypač tvirta moteris. Ne mažiau nuostabi ir Algirdo vyriška potencija, net įžengęs į aštuntą dešimtmetį jis vis dar buvo pajėgus lytiniam aktui. Kanonų teisės terminais kalbant, Algirdas ir Julijona visiškai atidavė vienas kitam „santuokinę skolą“ (*debitum coniugale*). O apibendrinant iš sociopolitinės perspektyvos, galima teigti, kad Algirdo palikuonių gimdymas ir buvo pati svarbiausia Julijonos misija Lietuvoje.

Istoriografijoje pasitaiko nuomonių, esą Julijona turėjusi nemažą įtaką auklėjant Algirdo vaikus⁹². Gali būti, kad pirmasis autorius, davęs pradžia šiam įsivaizdavimui, buvo vėlesnės epochos lenkų istorikas Jonas Dlugošas (1415–1480)⁹³. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į keletą dalykų. Algirdo sūnų iš pirmosios santuokos žinomi tik krikščioniški vardai. Kaip rodo Algirdo sūnaus Andriejaus pavyzdys, net nekrikštytas jis jau vadintas krikščionišku vardu, nes buvo katechumenas⁹⁴. O visi Algirdo sūnūs iš antrosios santuokos turėjo lietuviškus vardus. Mūsų manymu, šią takoskyrą reikia aiškinti pasikeitusiu Algirdo statusu: kol jis buvo Vitebsko kunigaikštis, jo vaikai pavadinti vardais, tradiciškai vartojamais stačiatikiškoje terpėje, o jam tapus Lietuvos valdovu, jo vaikai gavo lietuviškus vardus, įprastus lietuviškoje (Vilniaus) aplinkoje. Algirdo vaikai iš antrosios santuokos likdavo pagonimis, ir tik vestuvių ar mirtino pavojaus (pvz., ligos) atveju jie galėdavo priimti krikštą. Pati Julijona negalėjo spręsti net savo dukterų krikšto klausimo. Kaip antai, 1364 m. Julijonos motina kunigaikštienė Anastasija iš Lietuvos atsivežė dar nekrikštytą anūkę ir tik atvykusi į Tverę, pasirūpino, kad ji pagaliau būtų pakrikštyta⁹⁵.

Istoriografijoje esama nuomonių, kad Julijonos giminytė su Tverės kunigaikščiais buvo svarbi aplinkybė remiant savo giminaičius kovoje su jų priešais maskviečiais. Kaip neatsitiktinis atvejis nurodoma tai, kad Tverės ir Maskvos konfliktui 1367 m. pasiekus kritinį tašką, Julijonos brolis Michailas Aleksandrovičius atvyko ieškoti pagalbos pas Algirdą⁹⁶. Reikia pažymėti, kad tik Voskresenijos metraštyje šiame kontekste minima Julijona. Pasakojama, kad jos brolis mėgino ją įtikinti, kad ji įkalbėtų Algirdą paremti jį kovoje su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Dmitrijumi Ivanovičiumi (1359–1389)⁹⁷.

⁹² P.vz., Ульяна Александровна, *Славянская энциклопедия*, т. 2, с. 560.

⁹³ Ioannes Dlugossius, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 10 (1370–1405)*, ed. D. Turkowska, Varsaviae, 1985, p. 93; Ioannes Dlugossius, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber II et 12 (1431–1444)*, ed. C. Pirożyńska, Varsaviae, 2001, p. 125.

⁹⁴ *Псковские летописи*, выпуск 2, под редакцией А. Н. Насонова, Москва, 1955, с. 95: *и приведе Олигердъ с собою сына своего Андрѣя, тако бо бяшетъ имя емоу молитвенное, а еще бѣ не крещень*.

⁹⁵ Рогожский летописец, ст. 76. Taip pat plg. А. К у ч и н с к а с, min. veik., p. 157. Manoma, kad tai buvo krikšto metu Eufrosinijos vardą gavusi Algirdo duktė: J. Т е г о в с к и, min. veik., p. 97–98.

⁹⁶ Ульяна Александровна, *Славянская энциклопедия*, т. 2, с. 560; Э. К л ю г, min. veik., p. 196.

⁹⁷ Летопись по Воскресенскому списку, *ПСРЛ*, т. 8, с. 15. Plg. Н. Л. П у ш к а р е в а, *Женщины Древней Руси*, с. 48.

Šią žinią galima vertinti dvejopai: iš vienos pusės, gali atrodyti, kad Tverės kunigaikštis kreipiasi į valdovo artimos aplinkos asmenį, kas rodytų Julijoną turėjus tam tikros įtakos savo vyro politiniams sprendimams. Antra vertus, mėginimas įtikinti savo seserį rodytų, kad jai pačiai galimybė užtarti ar paremti savo giminaičius nebuvo savaime suprantama. Esant tokiai dilemai, mūsų manymu, derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Voskresenijos metraštis yra gana vėlyvas (1542–1544 m. sudaryta kompiliacija)⁹⁸ ir todėl jo pateikiama žinia vertintina kaip metraštininko literatūrinės kūrybos apraiška, nieko nesakanti apie XIV a. antrosios pusės Algirdo dvaro realijas. Visi kiti metraščiai, kuriuose aprašomos 1368–1372 m. LDK ir MDK karo ištakos, nieko nekalba apie Julijonos vaidmenį. Juose pažymima, kad Michailas išvyko ieškoti pagalbos pas savo „žentą“ Algirdą⁹⁹. Vedybinės giminystės ryšiai jiems buvo savaime suprantamas dalykas, ir tam, kad užsimegztų bendras veikimas, Julijonos tarpininkavimo tikrai nereikėjo. Vyras susitardavo.

Julijona ir stačiatikybė

Vienas stipriausiai veikiančių istoriografinių stereotipų skelbia, kad Julijona buvo karšta stačiatikė ir rėmė stačiatikybę. Tokiam teiginiui pagrįsti galimi verifikuoti argumentai nepateikiami, nes tai laikoma savaime suprantamu dalyku, nekreipiant dėmesio į tai, jog kiekvienai didžiai istorinei asmenybei, kad atliktų savo vaidmenį, reikia ne tik išskirtinių asmeninių savybių, bet ir – o tai ne mažiau svarbu! – palankių sąlygų ir tinkamo momento. Tačiau literatūros istorine tematika kūrėjai dažniausiai eina lengviausiu keliu – be kritinės refleksijos jie priima ir cituoja vėlyvų (XVI–XIX a.) autorių pateikiamas abejotinos vertės žinias¹⁰⁰. Nekritiškas požiūris į istorijos šaltinius anaipol nereiškia, kad jis nėra selektyvus. Tad nenuostabu, kad Julijonos kaip karštos stačiatikės įvaizdžiui neparanki informacija nėra „aktualizuojama“. O mes jau dabar galime pažymėti, kad LDK pirmajai ir viduriniajai redakcijoms priskiriamuose metraščiuose nėra Julijonos kaip karštos stačiatikės įvaizdžio, nes kaip kitaip paaiškinti juose kartojamą žinią, kad Jogaila vedė Jadvygą ir išvyko į Lenkiją pasitaręs *su savo motina*, broliais ir

⁹⁸ С. А. Л е в и н а, Летопись Воскресенская, *Словарь книжников и книжности Древней Руси*, вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.), ч. 2: Л–Я, отв. ред. Д. С. Лихачев, Ленинград, 1989, с. 40.

⁹⁹ Рогожский летописец, ст. 88. Detaliau apie Tverės Michailo ir Lietuvos Algirdo bendradarbiavimo stipriąsias ir silpnąsias puses žr. R. O. С r u m m e y, *The Formation of Muscovy, 1304–1613*, London–New York, 1987, p. 45–47.

¹⁰⁰ Plg., pvz., Родословие великих князей Литовского княжества, *ПСРЛ*, т. 17, ст. 415. Хроника Литовская и Жмойтская, ten pat, т. 32, Москва, 1975, p. 45. Bent parašėteje reikia paminėti, kad tuo metu, kai nagrinėjome šiame straipsnyje dėstomas temas, Ukrainos autokefalinė stačiatikių Bažnyčia Julijoną Algirdienę paskelbė šventąja, kuriai teikiamas vietinis kultas. Tai įvyko Užhorode 2018 m. gruodžio 5 d.

visais bajorais¹⁰¹. Ir tik vėlyviausioje plačiojoje LDK metraščių redakcijoje, kuriai atstovauja Bychoveco kronika, teigiama, pateikiant apokrifinę žinią, kad vesdamas Julijoną Algirdas dėl jos pasikrikštijo stačiatikių apeigomis¹⁰².

Žinoma, netenka abejoti, kad gyvendama Algirdo laikų Vilniuje Julijona turėjo visas sąlygas išpažinti savo tikėjimą, kaip tai darydavo ir kitos Rusios žemių kunigaikštienės. Vilniuje tuo metu jau egzistavo „rusėnų miestas“, tad ji ir jos artimiausia aplinka, kuriai turėjo priklausyti ir vienas kitas stačiatikių dvasininkas, tikrai nebuvo vieniši kitatikių katalikų (daugiausia vokiečių) ir pagonių lietuvių vandenyne¹⁰³. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laikais Vilniuje jau turėjo būti bent keletas stačiatikių cerkvių, nors aiškių rašytinių liudijimų yra tik apie dvi. Pirmoji buvo Šv. Mikalojaus, antroji – Švč. Trejybės cerkvė. Pastaroji buvo pastatyta apie 1374 m. ir jos iškilimas susijęs su Trijų Vilniaus kankinių kanonizacija bei su jų kulto plitimo stačiatikių oikumenoje pradžia. Šie įvykiai sietini visų pirma su būsimo Kijevo ir visos Rusios metropolito Kiprijono veikla, kurios netrukdė ir kurių rėmė Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas¹⁰⁴. Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašyme pažymima, kad cerkvė jų nužudymo vietoje pastatyta leidus Algirdui, į kurį su atitinkamu prašymu kreipėsi buvę rusų belaisviai¹⁰⁵. Apie tuos pačius įvykius savo laiške šv. Sergijui Radonežiečiui užsiminęs Kiprijonas paminėjo, kad tarp iš nelaisvės paleistų rusų buvo ir Kašino – antro pagal svarbumą Tverės kunigaikštystės miesto – gyventojų¹⁰⁶. Ši kontekstinė informacija leidžia daryti prielaidą, kad Julijona negalėjo likti nuošalyje nuo visų šių visai nekasdienišku, su didžiąja politika susijusių įvykių¹⁰⁷.

Kol kas vienintelis žinomas XIV a. dokumentas, tiesiogiai liudijantis Julijonos parumą stačiatikių Bažnyčiai, yra Jezeriščės Dievo Motinos cerkvei skirtas donacinis įrašas,

¹⁰¹ Супрасльскій список, *ПСРЛ*, т. 17, ст. 77; Уваровскій список, ten pat, st. 90; Академический список, ten pat, st. 148. Список гр. Красинского, ten pat, st. 162; Виленский список, ten pat, st. 198; Литовскому роду починок, ten pat, st. 213;

¹⁰² Список Быховца, ten pat, st. 497–498.

¹⁰³ Apie stačiatikių bendruomenę Vilniuje XIV a. žr.: Д. Баронас, Древнейшие следы пребывания русских в Вильнюсе, *Slavistica Vilnensis* (= *Kalbotyra*, 53 (2)), 2004, p. 161–166; R. Jonaitis, Orthodox churches in the Civitas Ruthenica area of Vilnius: the question of location, *Archaeologia Baltica*, t. 16, 2011, p. 113–125. D. Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius, 2015, p. 222–224.

¹⁰⁴ D. Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai: Gyvenimas ir istorija*, Vilnius, 2000, p. 85–94, 115–121.

¹⁰⁵ Pamaldų seka šv. Trims Vilniaus kankiniams, ten pat, p. 256–259.

¹⁰⁶ *Русская историческая библиотека*, Санкт-Петербург, 1880, ст. 182 (1378 06 23). Кипријоно минėti Kašino kunigaikštystės gyventojai į nelaisvę pateko 1372 m. balandžio mėnesį Kęstučio, Andriejaus ir Dmitrijaus Algirdaičių vadovauto karo žygio metu: Порожский летописец, ст. 99–100.

¹⁰⁷ Taip pat žr. D. Baronas, Stačiatikių sala tarp pagonių ir katalikų, *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas. Kolektyvinė monografija*, Vilnius, 2017, p. 34.

datuojamas 1377 m. arba 1377–1392 m. laikotarpiu¹⁰⁸. Jis išliko XIV a. Evangelijų knygoje ir yra vertinamas kaip autentiškas¹⁰⁹. Pats įrašo formuliaras dera prie kitų panašaus pobūdžio dokumentų. Kad ir koks ankstyvas ir autentiškas atrodytų šis įrašas, nėra pagrindo jį sieti su konkrečiais metais (1377)¹¹⁰. Jo turinys atidžiau nenagrinėtas. Donacijos objektą sudaro Jezeriščės cerkvės naudai iš Aleksejevščinos¹¹¹ kaimo užrašyta duoklė *темьяница*. Tai mokestis, skirtas bažnytinėms apeigoms reikalingų smilkalų įsigijimui¹¹². Duoklės dydis apibūdintas pusės kapos grašių suma. Ši žinia laikoma ankstyviausiu žinomu kapos (60 vienetų) paminėjimu rašytiniuose šaltiniuose¹¹³. Kitų fundacinių ir donacinių dokumentų kontekste Julijonos suteiktis kaip tik tuo ir išsiskiria: dispozicinėje įrašo dalyje minimi Prahos grašiai. Tuo tarpu daugumoje kitų fundacinių ir donacinių įrašų, skirtų stačiatikių Bažnyčiai ir jos institucijoms, visų pirma vienuolynams, dar ilgą laiką vyravo natūrinės duoklės¹¹⁴.

¹⁰⁸ *Акты относящиеся к истории Западной России* (toliau – *АЗР*), т. 1, Санкт-Петербург, 1846, № 5, с. 21. А. И. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015, с. 86.

¹⁰⁹ Płg. Н. Л. Пушкарева, *Женщины древней Руси*, с. 117; А. И. Груша, *Вкладные записи XIV века в книга Евангелия: акты или протоакты, Русский книжник: [Сборник статей]*, сост. А. В. Кузьмин, Москва, 2015, с. 48. Pagal jį, pavyzdžiui, tiesiog datuojamas pirmasis Jezeriščės (Vitebsko žemės šiaurėje) paminėjimas: *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, т. 1, Мінск, 2009, с. 192.

¹¹⁰ Vizualiai šis įrašas identiškas žemiau jo esančiam įrašui, todėl jo veikiausiai negalima laikyti Julijonos autografu. Be to, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad įrašė yra skiemens praleidimo klaida, kas vėlgi rodytų, kad tai yra ne pačios Julijonos, o gal ir kiek vėlesnis, nei įprastai manoma, įrašas. Žr. В. П а з д н я к о ў, *min. veik.*, p. 690: *...на год по полуе [!] грош(e)ї*.

¹¹¹ Tai veikiausiai tas pats kaimas (dab. *Алексеевичи*), kuris minimas vėlesniuose XV–XVI a. šaltiniuose: *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века*, подготовили А. Л. Хорошкевич, С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, т. 1, Москва, 2015, № 96, с. 193–194, № 311, с. 448.

¹¹² Płg. *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, ed. F. Miklosich, Vindobonae, 1862–1865, p. 1022 (*тьмянь*).

¹¹³ Ш. И. Бектинеев, Полоцко-Витебская денежно-весовая система XIII–XIV вв., *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 158. Šiame donaciniame Julijonos įrašė fiksuojamas ir ankstyviausias žinomas žodžio „grašis“ paminėjimas: З. Даунене, Названия денег и денежных единиц в белорусской деловой письменности XV – нач. XVII вв., *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Kalbotyra*, 1967, t. 15, p. 59 (su nuoroda į: Ф. С. Попков, *Исследование о лексике западнорусских грамот XIII–XV вв. Кандидатская диссертация*, Ленинград, 1947, с. 103). Apie Prahos grašių apyvartą taip pat žr. *Lietuvos istorija*, t. 3: D. Varonas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *XIII a. – 1385 m.: Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, p. 153–156; D. Grimalauskaitė, E. Remecas, *Pinigai Lietuvoje*, Vilnius, 2016, p. 151–154.

¹¹⁴ М. Клоvas, Privačios fundacijos ir donacijos stačiatikių cerkvėms bei vienuolynams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje, *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2018, t. 6, p. 111. Šis tyrėjas parengė labai parankią suvestinę ankstyviausių fundacinių ir donacinių dokumentų (107), skirtų stačiatikių Bažnyčiai naudai. Apisirbomsime tik trumpa dokumentų iki XV a. vidurio apžvalga (14). Kunigaikščio Simono Lengvenio fundacinėje Mstislavlio Šv. Anupro vienuolyno privilegijoje galėjo būti paminėta sidabrinės duoklė, nors apie tai žinoma tik iš vėlesnio dokumento (1452–1453): В. Воронин, *Князь Юрай Лынгвеневиц Мсціслаўскі: Гістарычны партрэт*, Мінск, 2010, с. 53 (Дадагак № 2). Labai abejotina, kad kunigaikščio Jono Algimantaičio Alšėniškio dokumente (1391–1401) būtų buvę paminėti „lietuviški grašiai“ – taip yra, kaip neįprastai įvardyti Prahos grašiai Jurijaus Semionovičiaus Alšėniškio dokumente

Tokios pat rūšies duoklės vyravo ir dokumentuose, kuriais fiksuota katalikų Bažnyčiai teikta parama XV a.¹¹⁵

Atsižvelgiant į tai, kad Julijonos donaciniame įrašė minimi tuo metu ypač retai tokios rūšies dokumentuose fiksuojami Prahos grašiai, darytina prielaida, kad kunigaikštienė Julijona disponavo rentabiliais piniginių lėšų šaltiniais. Tam tikru turtu ji galėjo disponuoti laisvai, nepriklausomai ne tik nuo savo vyro, kuris, kaip visuotinai manoma, tuo metu jau turėjo būti miręs, bet ir nuo savo vaikų. Irena Valikonytė yra teisingai pastebėjusi, kad apskritai moters teisinė ir turtinė padėtis geriausiai atsiskleidavo jai tapus našle¹¹⁶. Tad klausimas, kas prisidėjo prie santykinai stabilios teisinės ir ekonominės našlės Julijonos padėties užtikrinimo, tampa ir įdomus, ir svarbus. Nors dėl šaltinių skurdumo jo neįmanoma vienareikšmiškai išspręsti, vis dėlto vertėtų pateikti galimus sprendimo variantus.

Mokslinėje literatūroje sąvoka dovis (atkraitis) ir su juo siejamos turtinės našlių teisės kildinamos iš kraičio, kurį tekėdama moteris atsinešdavo į savo vyro namus (ūkį). Mūsų jau aptartos Algirdo ir Julijonos vedybų aplinkybės verčia abejojti tuo, kad tekėdama už Algirdo Julijona būtų buvusi aprūpinta kunigaikščių rango atstovei deramu kraičiu. Jeigu ji ką nors ir atsivežė į savo naująją tėvynę, tai nė iš tolo negalėjo prilygti Vitebsko kunigaikštystės vertei. Tad mintis, kad Julijona valdė Vitebską atkraičio teise¹¹⁷, atrodo mažai tikėtina. Galbūt iš tikrųjų Algirdas prieš mirtį pajuto būtinybę atsidėkoti Julijonai už visą būrį sūnų ir dukterų ir suteikė jai jei ne visą Vitebską, tai bent tam tikras teises į stabilias pajamas iš šios kunigaikštystės regalijų. Tačiau negausūs šaltinių duomenys (1381 m. Julijona užklumpama Vilniuje ir išsiunčiama į Vitebską, kur veikiausiai ir pasilieka iki gyvos galvos) mus verčia pirmenybę teikti kitai galimybei. Būtent tai, kad savo motinos išlaikymu pasirūpino visų pirma jos sūnus Jogaila. Jis tam turėjo „valdžios pilnatvę“, kaip galima spręsti iš jo vienašališko sprendimo suteikti Vitebską savo sakalininkui Teodorui Vesnai ir tokiu būdu nuskriausti savo tikrą brolių Švitrigailą. Dėl šių aplinkybių esu linkęs minėtą Julijonos donacinį įrašą datuoti 1381–1392 m. laikotarpiu. Taip pat reikia

(1440–1456); mūsų nuomone, toks dalykas rodo, kaip buvo apskaičiuojama duoklė šio dokumento išdavimo metu: *A3P*, t. 1, № 72, c. 92.

¹¹⁵ Donacijose katalikų Bažnyčiai grašiai pradedami minėti bent jau nuo XV a. ketvirtojo dešimtmečio: *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1: 1387–1507, wyd. ks. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1948, nr. 149a, s. 748 (1437 04 19); nr. 151, s. 169 (1437 07 09).

¹¹⁶ I. V a l i k o n y t ė, Kai kurių I Lietuvos Statuto straipsnių, atspindinčių moterų padėtį, šaltiniai, *Jaunųjų istorikų darbai*, 1976, t. 1, p. 30.

¹¹⁷ Ten pat, p. 32. Kaip minėjome, Julijonos galią valdyti Vitebską per daug sutirština ir T. W a s i l e w s k i, min. veik., p. 682. Kalbant apie lotyniškąją vėlyvųjų viduramžių Europą reikia pažymėti, kad prieš sudarant santuokas tarp valdančiųjų dinastijų atstovų buvo įprasta detalai suderinti su nuotakos kraičiu ir našlės pajamomis susijusius klausimus: K.-H. S p i e ß, Europa heiratet. Kommunikation und Kulturtransfer im Kontext europäischer Königsheiraten des Spätmittelalters, *Europa im späten Mittelalter: Politik–Gesellschaft–Kultur*, hg. von R. C. Schwinges, C. Hesse, P. Moraw, München, 2006, S. 444.

pabrėžti, kad dėl šio donacinio įrašo kunigaikštienę Julijoną galime laikyti pirmąja žinoma Lietuvos moterimi, kuri turėjo garantuotas turtines-socialines teises, bent dalį kurių galėjo realizuoti nepriklausomai nuo savo šeimos ar tolimesnių giminaičių vyrų¹¹⁸. Tam tikri neaiškumai, gaubiantys Julijonos tiek politinį vaidmenį Jogailos valdymo metais¹¹⁹, tiek jos turčinį-socialinį statusą, manome, yra neatsitiktiniai. Jie rodo, kad Julijona nugyveno gyvenimą, pažymėtą radikaliomis socialinėmis permainomis, kurias patogiausia sieti su XIV a. pabaigoje intensyviai prasidėjusiu Lietuvos christianizacijos procesu. Nuo pat 1387 m. Jogailos privilegijos Lietuvos bajorams katalikams rašytiniuose įstatymuose pradedamos minėti ir moterys – kilmingųjų dukros, žmonos, našlės. Būtent joms kraitis ir dovis tapo svarbiausiu materialinio saugumo pagrindu toje socialinėje tikrovėje, kurios patriarchalinės sanklodos dar niekas nekvestionavo.

Naujas radinys

Iš dokumentinių šaltinių (aktų) ilgą laiką buvo žinomas tik mūsų jau minėtas tiksliau nedatuotas Julijonos donacinis įrašas, skirtas Jezeriščės kaimo cerkvei. Palyginti ne taip seniai (2012 m. vasarį) Polocke, Išganytojo Atsimainymo cerkvėje buvo aptiktas grafitis, kuriame pranešama apie didžiosios kunigaikštienės Julijonos mirtį. Šį ir kitus šios cerkvės įrašus ant sienų tyrusi baltarusių tyrėja Inna L. Kalečic pateikė argumentų, rodančių, kad šis įrašas iš tikrųjų gali būti susijęs su Julijona Algirdiene¹²⁰. Tokiam tapatinimui pritarė ir Sergejus Polechovas, patikslinęs, kad Julijonos mirties metais laikytini ne 1391-iejį, bet 1392 m. kovo 17 d. („minint Šv. Aleksijų Dievo žmogų“)¹²¹. Vadinas, jeigu šis grafitis tikrai susijęs su Julijona Algirdiene, žinome tikslią jos mirties datą – tai pirmasis atvejis Lietuvos istorijoje.

¹¹⁸ Kiti ankstyviausi žinomi dovio užrašymai susiję su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmonomis Ona ir Julijona: J. B a r d a c h, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 185.

¹¹⁹ D. B a r o n a s, S. C. R o w e l l, min. veik., p. 249–260.

¹²⁰ И. Л. Калечиц, Запись о смерти Ульяны Тверской в граффито полоцкой Спасо-Преображенской церкви, *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2013, № 3 (53), с. 60–61. Taip pat žr. И. Л. Калечиц, Исторические личности в граффити Полоцкой Спасо-Преображенской церкви, prieiga per internetą: <http://elib.bsru.by/handle/doc/835>.

¹²¹ С. П о л е х о в, *Наследники Витовта: Династическая война в Великом Княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва, 2015, с. 132. Patį įrašą, esantį Rogožos metraštyje, reikia vertinti kaip padarytą Tverėje. П. Г. М. П р о х о р о в, Центральнорусское летописание второй половины XIV в. (Анализ Рогожского летописца и общие соображения), *Вспомогательные исторические дисциплины*, 1978, т. 10, с. 166.

* Už bendradarbiavimą rašant šį straipsnį dėkoju kolegoms A. Grušai, M. Klovui, R. Petrauskui, S. Polechovui.

Išvados

Atlikę kontekstinę ir konkrečių su mūsų nagrinėta tema susijusių duomenų bendrą tyrimą, galime teigti, kad sąlygos reikštis moterims pagonybės laikų Lietuvos valdovų dvaruose buvo labai siauros. Tas pats galioja ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo antrosios žmonos Julijonos atžvilgiu. Nėra jokių patikimų duomenų, šiuo metu leidžiančių apčiuopti jos poveikį to meto Lietuvos kunigaikščių vykdytai politikai.

Sugretinus rusų metraščių žinias galima teigti, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo piršlybos pas Maskvos didįjį kunigaikštį Semioną Ivanovičių įvyko 1349 m. vasaros pabaigoje – rudens pradžioje. Nors nėra jokių duomenų apie Algirdo ir Julijonos vestuvių laiką, labiausiai tikėtina, kad jos vyko 1349 m. rugsėjį–spalį.

Ištyrus to meto bendrą politinę situaciją ir konkrečius įvykius, galima teigti, kad derantis dėl Algirdo ir Julijonos vedybų svarbiausią vaidmenį atliko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo ir kitų kunigaikščių, visų pirma Liubarto, siekis užmegzti ir palaikyti draugiškus santykius su Maskva. Dėl tuometinės padėties Pietvakarių Rusijoje ir susikomplicavusių santykių su lenkais ir totoriais lietuvių kunigaikščiams buvo svarbu turėti ramybę šiaurės rytų fronte. Tam tikru mastu taikiais ryšiais su Lietuva buvo suinteresuotas ir Maskvos didysis kunigaikštis, kuriam tuo metu buvo svarbu palaikyti draugiškus santykius su Lietuvos kunigaikščiais, norint stiprinti savo paties pozicijas santykiuose su Tverės kunigaikščiais. Reikia pabrėžti, kad užmezgant Algirdo ir Julijonos vedybas, Lietuvos ir Tverės santykiai neatliko praktiškai jokio vaidmens. Dėl to, kad tarp Lietuvos ir Tverės kunigaikščių jau anksčiau būta bendradarbiavimo ir vedybinių santykių, Algirdui buvo lengviau pasirinkti būtent Julijoną Tveriškę.

Kalbant apie Algirdo ir Julijonos vedybas svarbu nepamiršti tos aplinkybės, kad joms kelią praskynė nenumatytas įvykis, kai Maskvai Aukso ordos chanas Džanibekas perdavė Algirdo pasiuntinybę, kuriai vadovavo jo brolis Karijotas. Noras išvaduoti savo brolių ir įgyti tarp totorių didelę įtaką turėjusio Maskvos didžiojo kunigaikščio palankumą tapo pradiniu postūmiu, paskatinusiu pradėti derybas dėl Lietuvos valdovo Algirdo ir Julijonos vedybų.

Reikia pažymėti, kad Maskvos didysis kunigaikštis Semionas nebuvo pasiryžęs atiduoti savo svainę už Lietuvos valdovo bet kokia kaina. Tai matyti iš to, kad lemiamą sprendimą dėl leidimo tuoktis jis paliko Kijevo ir visos Rusios metropolito Teognosto kompetencijai. Didžiausias galvosūkis metropolitui ir amžininkams buvo klausimas, ar galima santuoka tarp pagonio ir stačiatikės. Teigiamas sprendimas šiuo klausimu iliustruoja stačiatikių Bažnyčioje taikytą „ekonomijos“ praktiką, kai dėl didesnio gėrio buvo leidžiama nukrypti nuo bendrųjų normų ir taikyti lankstesnius principus.

Tai, kad Julijona visai neminima istorijos šaltiniuose iki pat jos vyro Algirdo mirties, ir matant gausų jos dėka atsiradusių Algirdo palikuonių būrį, darytina išvada, kad Lietuvos valdovo vaikų gimdymas buvo pagrindinis ir svarbiausias jos Lietuvoje atliktas darbas.

Netenka abejoti, kad Julijona buvo tipiškai nuoširdi savo meto kunigaikščių sluoksnui priklausiusi krikščionė (kad ir dėl to, jog gyvenimo pabaigoje ji priėmė vienuolinius įžadus). Kartu reikia atsižvelgti į tai, kad jos įtaka auklėjant savo vaikus paprastai perdinama, nes tarsi nematoma, kad ji neturėjo galios ne tik pasirūpinti savo sūnų, bet net ir savo dukterų krikštu. Julijonos parama stačiatikių Bažnyčiai turėjo būti nuoširdi, bet atsižvelgiant į tai, kad ji vargu ar disponavo stambesniais materialiniais ištekliais Algirdui esant gyvam, tokia parama turėjo būti kukli (apie cerkvių ar vienuolynų fundacijas netenka kalbėti). Patikimai žinoma tik apie vienintelę jos donaciją, skirtą Jezeriščės kaimo cerkvės naudai. Nepaisant šio kuklaus fakto, Julijoną galima laikyti pirmąją žinoma Lietuvos moterimi, savarankiškai disponavusia apčiuopiamais materialiniais ištekliais. Tokią poziciją ji veikiausiai įgijo jau būdama našle. Gali būti, kad jos kaip našlės materialine gerove pasirūpino jos vyras Algirdas arba jos sūnus Jogaila. Mums labiau tikėtinas atrodo antrasis variantas.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Discipline Générale Antique (IIe–IXe s.). T. 1/1: *Les canons des conciles oecuméniques*. Ed. Périclès-Pierre Joannou. Grottaferrata (Roma): Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», 1962.

Discipline Générale Antique (IIe–IXe s.). T. 1/2: *Les canons des Synodes Particuliers*. Ed. Périclès-Pierre Joannou. Grottaferrata (Roma): Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», 1962.

DLUGOSSIUS, Ioannes. *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 10 (1370–1405)*. Ed. D. Turkowska. Varsaviae, 1985; *Liber 11 et 12 (1431–1444)*. Ed. C. Pirożyńska. Varsaviae, 2001.

Heinrici Chronicon Lyvoniae. Ed. W. Arndt. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 23. Hannoverae: Impensis bibliopolii aulici Hahniani. 1874, p. 241–332.

Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. T. 1: *1387–1507*. Wydali ks. J. Fijałek i W. Semkowicz. Kraków: Nakładem polskiej akademii umiejętności, 1948.

Petri de Dusburg Chronicon terrae Prussiae. Ed. M. Töppen. In: *Scriptores Rerum Prussicarum*. T. 1. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861, p. 3–219.

Акты относящиеся к истории Западной России. Т. 1. Санкт-Петербург: В типографии II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846.

Галицько-Волинський Літопис. Дослідження. Текст. Коментар. За ред. М. Ф. Котляра. Київ: Наукова Думка, 2002.

Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. Издание подготовил Я. Н. Щапов. Москва: Наука, 1976.

Полное собрание русских летописей:

Т. 4, часть 1, выпуск 1. Петроград, 1915 (Новгородская четвертая летопись);

Т. 4, часть 1, выпуск 2. Ленинград, 1925 (Новгородская четвертая летопись);

Т. 8. Санкт-Петербург, 1859 (Летопись по Воскресенскому списку);

- T. 15 (выпуск 1). Москва, 1965 (Рогожский летописец);
- T. 16. Санкт-Петербург, 1889 (Летописный сборник именуемый летописью Авраамки);
- T. 17. Санкт-Петербург, 1907 (Западнорусские летописи);
- T. 18. Санкт-Петербург, 1913 (Симеоновская летопись);
- T. 23. Санкт-Петербург, 1910 (Ермолинская летопись);
- T. 25. Москва–Ленинград, 1949 (Московский летописный свод конца XV века);
- T. 32. Москва, 1975 (Хроника Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панццырного);
- T. 42. Санкт-Петербург, 2002 (Новгородская Карамзинская летопись).
- Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века.* Подготовили А. Л. Хорошкевич, С. В. Полевых, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин. Т. 1–2. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015.
- Псковские летописи*, выпуск 2. Под редакцией А. Н. Насонова. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1955.
- Российское законодательство X–XX веков.* Т. 1: *Законодательство древней Руси.* Ответственный редактор тома В. Л. Янин. Москва: Юридическая литература, 1984.
- Русская историческая библиотека.* Т. 6. Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, 1880.
- Ὁ Προχειρὸς νομὸς. Imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron.* Ed. K. E. Zachariae von Lingenthal. Т. 1. Heidelbergae: Apud J. C. B. Mohr, Academiae bibliopolam, 1837.
- ALIŠAUSKAS, Vytautas. Kultū tradicija lokaliuje religinėje bendrijoje: Birutės atvejis. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5, 2012, p. 9–24.
- ANDRIULIS, Vytautas. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė: Monografija.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- ANDRIULIS, Vytautas. Teisinis šeimos turtinių santykių reguliavimas Lietuvoje XIII–XVI a. In: *Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX.* Vilnius: Mintis, 1981, p. 79–102.
- ASADAUSKIENĖ, Nelė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdančiojo elito šeima XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (Aleksandro valdymo metų Ponų tarybos narių šeimų struktūra). *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55, 2009, p. 53–75.
- BARANAUSKAS, Tomas; BARANAUSKIENĖ, Inga. *Viduramžių Lietuvos viešpačiai.* Vilnius, 2014, p. 67.
- BARANAUSKIENĖ, Inga. Kas buvo Kęstučio nužudymo organizatorius? Istorinis esė. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, nr. 5, p. 180–186.
- BARANAUSKIENĖ, Inga. Istorinis detektyvas: kas nužudė Kęstutį. *Lietuvos žinios*, 2013, spalio 18, p. 10–11.
- BARANAUSKIENĖ, Inga. Lietuvos didžioji kunigaikštienė Birutė: legendos ir faktai. *Kultūros barai*, 2013, Nr. 4, p. 61–70, 95; Nr. 5, p. 82–92, 95.
- BARDACH, Juliusz. Świecki charakter zwyczajowego prawa małżeńskiego ludności ruskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego (XV–XVII wiek). *Czasopismo prawno-historyczne*, t. 15, 1963, zes. 1, s. 85–150.
- BARDACH, Juliusz. *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.* Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970.

- Lietuvos istorija*. T. 3: BARONAS, Darius, DUBONIS, Artūras, PETRAUSKAS, Rimvydas. XIII a. – 1385 m.: Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- BARONAS, Darius, ROWELL, S. C. *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2015.
- BARONAS, Darius. Stačiatikių sala tarp pagonių ir katalikų. In: *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 27–36.
- BARONAS, Darius. *Trys Vilniaus kankiniai: Gyvenimas ir istorija*. Vilnius: Aidai, 2000.
- BARONAS, Darius, MAČIULIS, Dangiras. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010.
- BERESNEVIČIUS, Gintaras. Savižudybė baltų kraštuose iki krikšto. *Proskyna*, 1993, Nr. 4, p. 253–256.
- BOSSY, John. *Christianity in the West: 1400–1700*. Oxford: Oxford University Press, 1985.
- BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005.
- CHODYNICKI, Kazimierz. *Księżę litewski na Kujawach w XIV w.: Przyczynę do dyplomatyki i sfragistyki księząt litewskich*. Poznań: Nakładem Poznańskiego towarzystwa Przyjaciół nauk, 1933.
- CRUMMEY, Robert O. *The Formation of Muscovy, 1304–1613*. London–New York: Routledge, 1987.
- DUBONIS, Artūras. *Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje 1268–1282*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- FELDBRUGGE, Ferdinand. *Law in Medieval Russia*. Leiden–Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
- FRANKLIN, Simon, SHEPARD, Jonathan. *The Emergence of Rus, 750–1200*. London–New York: Longman, 1996.
- GAUDE-FERRAGU, Murielle. *Queenship in Medieval France, 1300–1500*. Tr. by Angela Krieger. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- GOODY, Jack. *The Development of the Family and Marriage in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- GRIMALAUSKAITĖ, Dalia; REMECAS, Eduardas. *Pinigai Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998.
- HOUTS van, Elisabeth. *Married Life in the Middle Ages, 900–1300*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma: LKMA, 1978.
- JUOZAPAITIENĖ, Rusnė. Materialinės santuokos sudarymo sąlygos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki XVI a. *Teisė*, 2015, Nr. 95, p. 71–83.
- JURGINIS, Juozas. Lietuvių šeima XIII–XIV amžiais. In: *Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. 1. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 248–259.

- JURGINIS, Juozas, LUKŠAITĖ, Ingė. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- KARPAVIČIENĖ, Jolanta. *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje: Gyvenimo smiestinimo Lietuvoje atodangos*. Vilnius: Versus aureus, 2005.
- KLOVAS, Mindaugas. Privačios fundacijos ir donacijos stačiatikių cerkvėms bei vienuolynams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, 2018, p. 101–142.
- KUČINSKAS, Antanas. *Kęstutis: Lietuvių tautos gynėjas*. Kaunas, 1938 (2-as leidimas Vilnius, 1988).
- KUNSMANAITĖ, Jurgita. *Provisions for Widowhood in the Legal Sources of Sixteenth-Century Lithuania*. Kiel: Solivagus-Verlag, 2015.
- LAYHER, William. *Queenship and Voice in Medieval Northern Europe* (ser.: *Queenship and Power*). New York, 2010.
- LETT, Didier. *Hommes et femmes au Moyen Âge: Histoire du genre, XIIe–XVe siècle*. Paris: Armand Colin, 2013.
- Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum* Ed. F. Miklosich. Vindobonae: Guilelmus Braumueller, 1862–1865.
- Lietuvos valdovai (XIII–XVIII a.): Enciklopedinis žinynas*. Sud. V. Spečiūnas. Vilnius, 2008.
- ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*. T. 1–2. Wilno: Nakładem Towarzystwa Pryjaciół Nauk w Wilnie, 1931–1932.
- MAŽEIKA, Rasa. Was Grand Prince Algirdas a Greek Orthodox Christian. *Lituanus*, vol. 33, 1987, p. 35–55.
- MEYENDORFF, John. *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*. New York: Fordham University Press, 1983.
- MICHALSKI, Maciej. Coitus albo consensus, czyli co stanowi o ważności małżeństwa. Relacja z pewnej dyskusji z XI–XIII wieku. In: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*. Pod red. J. Strzelczyka i J. Dobosza. Poznań: Instytut historii UAM, 2000, s. 159–166.
- MICKŪNAITĖ, Giedrė. United in Blood, Divided by Faith: Elena Ivanovna and Aleksander Jagiellończyk. In: *Frictions and Failures: Cultural Encounters in Crisis*. Ed. by A. Bues. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2017, p. 181–200.
- NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*. T. 5: *Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą*. Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1839.
- NASH Penny. *Empress Adelheid and Countess Matilda: Medieval Female Rulership and the Foundations of European Society*. New York: Palgrave Macmillan, 2017.
- NIKODEM, Jarosław. *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*. Kraków: Avalon, 2013.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Gediminas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. *Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai* (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 5). Klaipėda, 1996.
- OHME, Heinz. Sources of the Greek Canon Law to the Quinisext Council (691/2): Councils and Church Fathers. In: *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*. Ed. by W. Hartmann and K. Pennington (ser. *History of Medieval Canon Law*). Washington DC: The Catholic University of America Press, 2012, p. 24–114.

The Oxford Dictionary of Byzantium. Ed. A. P. Kazhdan et al. Vol. 1–3. New York–Oxford: Oxford University Press, 1991.

PASZKIEWICZ, Henryk. *Jagiellonowie a Moskwa*. T. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*. Warszawa: [s. n.], 1933.

PASZKIEWICZ, Henryk. *Wzrost potęgi Moskwy*. Kraków: Polska akademia umiejętności, 2000.

REYNOLDS, Philip L. *Marriage in the Western Church: The Christianization of Marriage during the Patristic and Early Medieval Periods*. Boston–Leiden: Brill Academic Publishers, 2001 (1-as leidimas 1994).

ROWELL, S. C. Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagan Lithuanian Dynastic Diplomacy, 1279–1423. *Medieval Prosopography*, vol. 15, 1994, p. 1–77.

RÜDIGER, Jan. *Der König und seine Frauen: Polygynie und politische Kultur in Europa (9.–13. Jahrhundert)*, (ser. *Europa im Mittelalter*, Bd. 21). Berlin: De Gruyter, 2014.

SARCEVIČIENĖ, Jolita. Moterys. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. Ališauskas ir kt. Vilnius: Aidai, 2001, p. 397–412.

SARCEVIČIENĖ, Jolita. *Lietuvos didikės XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje: Portretai ir įvaizdžiai*. Vilnius: Versus aureus, 2005.

SPIEß, Karl-Heinz. Europa heiratet. Kommunikation und Kulturtransfer im Kontext europäischer Königsheiraten des Spätmittelalters. In: *Europa im späten Mittelalter: Politik–Gesellschaft–Kultur*. Hg. von R. C. Schwinges, C. Hesse, P. Moraw. München: R. Oldenbourg, 2006, S. 435–464.

STAFFORD, Pauline. The King’s Wife in Wessex 800–1066. *Past & Present*, vol. 91, issue 1, 1981, p. 3–27.

TEŃGOWSKI, Jan. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań–Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 1999.

TROIANOS, Spyros. Byzantine Canon Law to 1100. In: *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*. Ed. by W. Hartmann and K. Pennington. Washington DC: The Catholic University of America Press, 2012, p. 115–169.

VALIKONYTĖ, Irena. Kai kurių I Lietuvos Statuto straipsnių, atspindinčių moterų padėtį, šaltiniai. *Jaunųjų istorikų darbai*, 1976, t. 1, p. 29–40.

WASILEWSKI, Tadeusz. Trzy małżeństwa wielkiego księcia Litwy Olgierda. Przyczynek do genealogii Giedyminowiczów. In: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w 50-lecie pracy naukowej*. Red. D. Gawinowa. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1991, s. 673–682.

WERTH, Paul W. Empire, Religious Freedom, and the Legal Regulation of “Mixed” Marriages in Russia. *The Journal of Modern History*, vol. 80, 2008, No. 2, p. 296–331.

WITKOWSKI, Rafał. Aldona, żona Kazimierza Łokietkowica, królowa jakiej nie było. In: *Scriptura custos memoriae: Prace historyczne*. Red. D. Zydorek. Poznań, 2001, s. 597–599, 605–607.

БАРОНАС, Дарюс. Древнейшие следы пребывания русских в Вильнюсе. *Slavistica Vilnensis* (= *Kalbotyra*, 53 (2)), 2004, p. 161–166.

БЕКТИНЕЕВ, Шамиль И. Полоцко-Витебская денежно-весовая система XIII–XIV вв. *Lietuvos Archeologija*, 1999, t. 18, p. 153–163.

- БОРИСОВ, Николай С., Московские князья и русские митрополиты XIV века. *Вопросы истории*, 1986, № 8, с. 30–43.
- БОРИСОВ, Николай С. *Политика московских князей: конец XIII – первая половина XIV века*. Москва: Издательство Московского университета, 1999.
- ВАРОНИН, Василий. *Князь Юрай Лынгвеневи́ч Мсціслаўскі: Гістарычны партрэт*. Мінск: Тэхналогія, 2010.
- ГОРСКИЙ, Антон А. *Москва и Орда*. Москва: Наука, 2000.
- ГОРСКИЙ, Антон А. О династических связях первых Московских князей. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2018, № 4 (74), с. 42–51.
- ГРУША, Александр И. *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*. Минск: Беларуская навука, 2015.
- ГРУША, Александр И., Вкладные записи XIV века в книгах Евангелия: акты или протоакты. In: *Русский Книжник: [Сборник статей]*. Научный редактор и составитель А. В. Кузьмин. Москва: Пашков дом, 2015, с. 32–63.
- ГРЫЦКЕВИЧ, Анатолий. Альгерд. *Велікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 1. Мінск: Беларуская эцыклапедыя, 2005, с. 222–223.
- ДАУНЕНЕ, З. Названия денег и денежных единиц в белорусской деловой письменности XV – нач. XVII вв. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Kalbotyra*, 1967, t. 15, p. 57–75.
- КАЛЕЧИЦ, Инна Л. Запись о смерти Ульяны Тверской в граффито полоцкой Спасо-Преображенской церкви. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2013, № 3 (53), с. 60–61.
- КАРАМЗИН, Николай М. *История государства Российского*. Книга первая. Т. 1–4. Москва: Книга, 1988.
- КУЧКИН, Владимир А. Московские Рюриковичи (генеалогия и демография). *Исторический вестник*, 2013, т. 4, с. 6–73.
- ЛАЗУТКА, Стасис, ВАЛИКОНИТЕ, Ирена. Имущественное положение женщины (матери, жены, дочери, сестры) привилегированного сословия по I Литовскому Статуту. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, t. 16, 1976, sąs. 2, p. 74–103.
- ЛЕВИНА, Светлана А. Летопись Воскресенская. In: *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.), часть 2. Ответственный редактор Д. С. Лихачев. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1989, с. 39–42.
- ЛЕЩЕНКО, Василий Ю. *Русская семья (XI–XIX вв.): Монография*. Санкт-Петербург: СПГУТД, 2004.
- МОМОТОВ, Виктор В. *Формирование русского средневекового права в IX–XIV вв.* Москва: Зеркало, 2002.
- ПАЗДНЯКОЎ, Валерый. Ульяна Аляксандраўна. In: *Велікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*. Т. 2. Мінск: Беларуская эцыклапедыя, 2005, с. 690.
- ПОЛЕХОВ, Сергей. *Наследники Витовта: Династическая война в Великом Княжестве Литовском в 30-е годы XV века*. Москва: Индрик, 2015.
- ПРОХОРОВ, Гелиан М. Избыточные материалы Рогожского летописца. *Вспомогательные исторические дисциплины*, 1976, т. 8, с. 185–203.
- ПРОХОРОВ, Гелиан М. Центральнорусское летописание второй половины XIV в. (Анализ Рогожского летописца и общие соображения). *Вспомогательные исторические дисциплины*, 1978, т. 10, с. 159–181.

- ПУШКАРЕВА, Наталия Л. *Женщины Древней Руси*. Москва: Мысль, 1989.
- УЛЬЯНА, Александровна. *Славянская Энциклопедия. Киевская Русь-Московия*. Т. 2. Москва: Олма-Пресс, 2001, с. 560.
- ФЛОРЯ, Борис Н. Борьба московских князей за смоленские и черниговские земли во второй половине XIV в. In: *Проблемы исторической географии России*. Вып. 1: *Формирование государственной территории России*. Москва: Институт истории СССР, 1982, с. 58–80.
- ЦЫПИН, Владислав, *Каноническое право*. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2009.
- ЧЕРЕПНИН, Лев В. *Образование Русского централизованного государства в XIV–XV веках*. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1960.
- ЩАПОВ, Ярослав Н., *Княжеские уставы и Церковь в Древней Руси XI–XIV вв.* Москва: Наука, 1972.
- ЩАПОВ, Ярослав Н. *Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI–XIII вв.* Москва: Наука, 1978.
- ЯРМОНОВА, Елена Н. *Правовое положение женщины на Руси в период с IX–XV век: Диссертация*. Ставрополь, 2004.

ULIANA OF TVER – WIFE OF GRAND DUKE ALGIRDAS OF LITHUANIA AND MOTHER OF HIS CHILDREN

Summary

DARIUS B A R O N A S

This article is dedicated to the biographical study of Uliana of Tver (d. 17/03/1392), the second wife of Grand Duke Algirdas (Olgerd) of Lithuania (1345–1377). It discusses the circumstances of her marriage to Algirdas and seeks to clarify Uliana's role in the family of the grand duke of Lithuania and the society at large, up to the time of her husband's death. It can be stated that: 1. Algirdas and Uliana's betrothal took place in the summer or early autumn of 1349; 2. in all probability, the wedding itself was organized in September–October of 1349. Why Uliana? The analysis of the international situation of that time allows the proposition that the decisive consideration in the making of this marriage must be allowed for the Lithuanian ruler's interest in establishing peaceful relations with Grand Duke Simeon (the Proud) of Moscow at the point when Lithuania found itself in a very precarious position vis-à-vis the Polish Crown and the Golden Horde. Simeon of Moscow had his own agenda for establishing peaceful relationship with Algirdas. Therefore the role of Uliana in this deal should be regarded primarily as that of a peace broker. It is to be noted that the conclusion of this marriage was contingent upon the decision of Metropolitan Theognostus of Kiev and All Rus'. This factor suggests that an issue of a "mixed" marriage between a pagan and an Orthodox was at stake and was finally resolved by allowing exception to the rule of Canon

Law by applying the principle of “economy” (*oikonomia*). All in all, the evidence in general indicates that the marriage between Algirdas and Uliana was not a forgone conclusion and it came about as a result of a number of contingent factors. It should also be noted that Lithuanian–Tverite connections played no major role in the conclusion of this marriage. This article also contends that modern historical literature usually overestimates Uliana’s influence in Lithuanian politics. Such view may be regarded as the result of paying insufficient attention to the fact that women in pagan Lithuania in general were almost totally absent from public life. It is to be noted that there is no reliable evidence which could be used as an indication of Uliana’s influence over her husband Algirdas. On the other hand, there is ample evidence that Algirdas and Uliana were probably the most fertile grand ducal couple in Lithuanian history. They were blessed with no less than 7 sons and 8 daughters. Their children kept coming alive from about 1350 to about 1375. During these 25 years Uliana must have been almost always pregnant, and this may serve as an indication of her being particularly healthy and physically strong. The same applies to her husband Algirdas who sired his progeny well into his seventies. Thus giving birth to children was the principal function of Uliana under Algirdas. There is no doubt that Uliana was a sincere Orthodox. However, her role is again usually overstated in this regard too. For example, she had no power to have her children, sons and daughters alike, baptized. Of course, she could not have been excluded from the life of the Orthodox Church in Lithuania and Lithuanian-ruled lands of Rus’. However, to date, there is knowledge of only one donation made some time between 1377 and 1392 for the benefit of the church in Iezerischche village. In spite of the materially rather insignificant contribution for the benefit of the Orthodox church, there is a chance to regard Uliana as the first known woman in Lithuania who, as a widow, could dispose of some of her fortune without asking for her male relatives’ permission.

Gauta 2019 m. kovo mėn.
Priimta 2019 m. birželio mėn.

Darius B a r o n a s – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: šaltiniotyros klausimai, krikščionybės Lietuvoje istorija XIII–XVIII a., Vilniaus miesto istorija XIV–XVIII a., LDK pranciškonų istorija, LDK stačiatikių kultūra; Europos viduramžių, Bizantijos ir Rusios / Rusijos istorija.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.
El. paštas: darius.baronas@istorija.lt